

Užsienio radijo laidos tautos kovoje dėl laisvės sovietinio režimo metais

IVADAS

Šiame straipsnyje autorius užsibrėžė tikslą apžvelgti užsienio radijo laidų lietuvių kalba atsiradimo istoriją ir vaidmenį kovose dėl Lietuvos laisvės, atskleisti pagrindines šių laidų temas. Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje analizuojama užsienio radijo laidų lietuvių kalba tinklo formavimosi istorija, sovietinio režimo pastangos nuslopinti šias laidas transliuojančias radijo stotis. Antroje straipsnio dalyje atskleidžiamos pagrindinės užsienio radijo laidų lietuvių kalba temos – Lietuvos valstybingumo atkūrimo, patriotizmo ir laisvės idėjų puoselėjimas, režimo pastangų įteisinti Lietuvos okupaciją beviltiškumas, sovietinio kolonializmo apraiškos Lietuvoje.

Straipsnis parengtas remiantis neskelbtais partinių, KGB struktūrų dokumentais, saugomais Lietuvos ypatingajame archyve, LSSR radijo tarnybų rengtais tarnybiniam naudojimui užsienio radijo laidų lietuvių kalba biuleteniais, kurie saugomi Lietuvos istorijos instituto rankraštyne.

Lietuvių tautos kovoje dėl laisvės svarbus vaidmuo tenka laisvės ir pasipriešinimo idėjų skelbimui ir platinimui. Pogrindiniai laikraščiai ir kiti leidiniai supažindindavo gyventojus su partizanų kova ir gyvenimu, skelbė partizanų įsakymus, užsienio informaciją. Spauda buvo bene vienintelė priemonė, su kurios pagalba partizanai, pasipriešinimo organizacijos informuodavo gyventojus apie besikeičiančią politinę padėtį Lietuvoje ir pasaulyje, perspėdavo dėl jiems

gresiančių pavojų. Spaudos informacijas ir pranešimus papildydavo radijas.

Apie spaudos vaidmenį Lietuvos laisvės kovose jau parašyta nemažai darbų, atskleistas pasipriešinimo organizacijų leidinių turinys, nušviestas laikraštėlių leidimo organizavimas, paliesti kiti klausimai. Iki šiol beveik netyrinėtas užsienio radijo laidų lietuvių kalba vaidmuo kovose dėl Lietuvos laisvės ir su šiomis transliacijomis susijusios problemos. Šiek tiek šiuo klausimu rašyta sovietinėje spaudoje, tačiau tai buvo daroma politiniais tikslais – siekiant sumenkinti šių laidų turinį ir pateisinti vykdomą sovietizavimo politiką, ūkines nesėkmes, nes prie to tariamai prisidėjusi „užsienio radijo stočių ardomoji veikla“. Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje plačiau tyrinėtas tik vienas šios problemos aspektas – radijo trukdymai. Rimantas Pleikys anglų kalba išleistoje knygoje gvildeno daugiausia technines užsienio radijo stočių slopinimo problemas, palietė ir radijo laidų užsienio šalims atsiradimo istorijos klausimus. Joje aptariami ir kai kurie mus dominančių užsienio radijo laidų lietuvių kalba klausimai¹. Trumpai apie užsienio radijo laidas lietuvių kalba užsiminama „Žurnalisto žinyne“².

* * *

Sovietų Sąjungoje visos informacijos priemonės turėjo tarnauti vienam tikslui – pateisinti vykdomą politiką ir apdoroti visuomenę komunistine dvasia. Kiekvienas tiesos ir kritikos žodis žeidė valdančiąsias viršūnes ir jų rėmėjus. Visomis galimomis

represinėmis ir politinėmis priemonėmis buvo slopinami informacijos šaltiniai, kurie griovė sovietų valdžios skelbiamus stereotipus. Vos tik prasidėjus SSRS–Vokietijos karui, sovietinės valdžios institucijos uždraudė gyventojams naudotis radijo aparatais. VKP(b) CK 1941 m. rugpjūčio mėn. priėmė nutarimą „Dėl gyventojų radijo imtuvų ir perdavimo įrenginių atidavimo“³. Lietuvoje 1941 m. birželio 1 d. buvo 87 600 radijo aparatų, iš jų kaime – 28 tūkst.⁴ Pirmaisiais pokario metais gyventojams nebuvo leidžiama naudotis radijo aparatais. Tai liudija Vetrovo divizijos smogikų siautėjimo Lietuvoje ataskaitos, kiti dokumentai. Smogikai ne tik suiminėjo žmones, bet ir radę atiminėjo jų turimus radijo aparatus. Divizijos kareiviai 1944 m. liepos 15–lapkričio 30 d. atėmė iš gyventojų 19 radijo aparatų⁵, suėmė 26 asmenis, turėjusius radijo aparatus⁶.

Žmonės slapta klausėsi užsienio radijo stočių laidų ir išgirstas žinias perduodavo savo artimiesiems ir pažįstamiems. LSSR MBG Transporto skyriaus viršininkas Salminas 1947 m. sausio 25 d. pranešė LKP(b) CK sekretoriui Antanui Sniečkui, kad Vilniuje geležinkelio inžinierinių-techninių darbuotojų Šopeno gatvės bendrabučio gyventojų grupė ne kartą organizavo antisovietinių Madrido radijo laidų rusų kalba klausymąsi. A. Sniečkaus reikalavimu šį klausimą svarstė partinės organizacijos biuras ir klausiusieji buvo nubausti⁷. LSSR MVD 1954 m. atskleidė Kauno amatų mokyklos Nr. 1 moksleivių grupę, kurios nariai dar iki įstodami į mokyklą „sistemiškai klausė antisovietinių nacionalistinių amerikiečių–anglų radijo stočių laidų lietuvių kalba“⁸.

Populiariausia stotis buvo „Amerikos balso“ radijas. Toks jis išliko daugelį metų. LSSR KGB, analizuodamas šios radijo stoties įtaką, 1974 m. pažymėjo, kad „Amerikos balso“ radijo laidos populiarios ypač

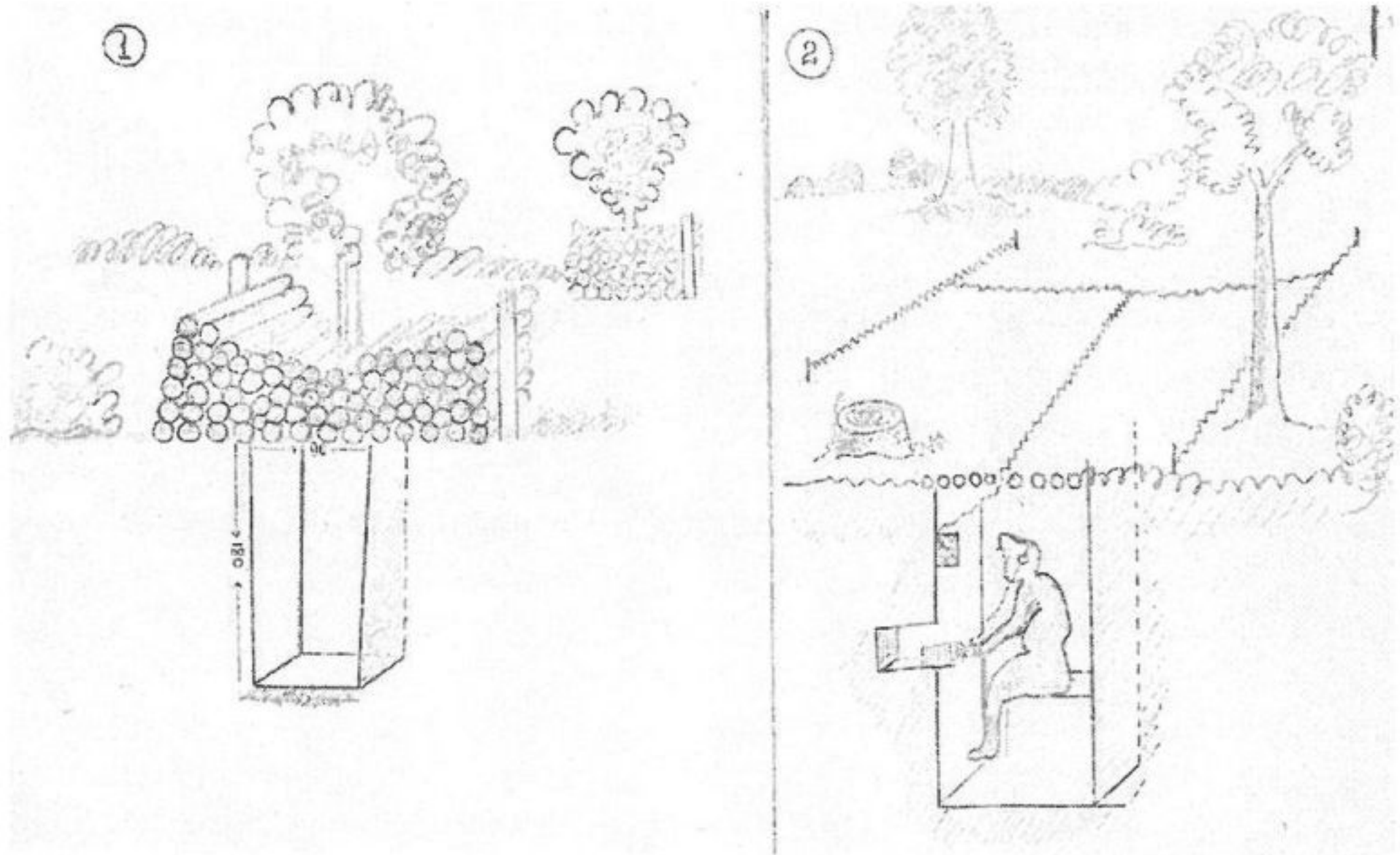
tarp jaunimo ir inteligentijos, padeda formuotis jų „nacionalistinėms pažiūroms ir separatistinėms nuotaikoms, neteisingai aiškinti SSKP nacionalinės politikos klausimus, demokratijos ir laisvės supratimą, kelia pernelyg didelį kriticizmą ir nihilizmą. Kai kurie politiškai nesubrendę asmenys, „Amerikos balso“ buržuazinės propagandos paveikti stoja į kovos su sovietų valdžia kelią, bando sukurti nacionalistines grupes, įvykdo valstybinius nusikaltimus ir politiškai žalingus poelgius“⁹.

Lietuvą pasiekdavo radijo bangos ir kitomis kalbomis, tačiau šių radijo stočių laidos buvo prieinamos nedaugeliui, nes ne visi mokėjo svetimų kalbų. Susikūrusios pagrindinės organizacijos dažnai kėlė sau uždavinį įsigyti radijo aparatų ir skleisti pasaulio radijo stočių perduodamas, Lietuvai aktualias žinias. Vienos pirmųjų pokario metų organizacijos, Lietuvos išlaisvinimo tarybos nariai užsibrėžė uždavinį klausytis užsienio radijo laidų ir jose perduodamą informaciją skleisti tarp vietos gyventojų per savo spaudą. Tuo tikslu organizacijos nariai turėjo apsirūpinti radijo siųstuvu ir imtuvu. Surinktas žinias ketino skelbti numatytame leisti laikraštyje¹⁰. Radijo įranga stengėsi apsirūpinti ir partizanų vadovybių štabai, kiti padaliniai. Naudodamiesi radijo aparatais pasipriešinimo dalyviai klausėsi užsienio radijo stočių laidų, jas užrašinėjo, paskui skelbė platinamuose lapeliuose ir pogrindiniuose laikraščiuose. LKP(b) CK 1945 m. VII plenumo konstatuota, kad šie leidiniai gyventojus dažnai pasiekdavo greičiau nei sovietiniai laikraščiai¹¹. Lietuvos laisvės armija (toliau – LLA) leido biuletinį „Alio! Kalba „Laisvasis Lietuvos radijas““, kuriame pateikiamos pasaulio radijo žinių santraukos. 1945 m. birželio mėn. išleistas biuletinis pažymėtas 15-uoju numeriu¹².

Partizanams radijas buvo ne tik žinių šaltinis, bet ir ryšio su užsienyje veikiančiais atstovais priemonė. Dar 1944 m. LLA paren-

gė specialią instrukciją „Partizanų ir agentūrinių žvalgų radistų slėptuvės (Vietos parinkimas, įrengimas ir naudojimas)“, kurioje

smulkiai išdėstyta, kaip turi būti įrengtos radistų slėptuvės, nurodyti konkretūs jų įrengimo būdai (žr. schemą Nr. 1)¹³.

Schema Nr. 1

SSRS valstybės saugumo liaudies komisarų pavaduotojas Bogdanas Kobulovas LKP(b) CK VII plenumo 1945 m. kalbėjo, kad nuo pavasario pradžios suaktyvėjo Lietuvos pasipriešinimo pagrindis ir jo ginkluoti būriai, todėl „drg. Suslovui paprašius, sovietinės žvalgybos vadovas draugas Berija komandiravo čia vadovaujančius čekistus, priskirdamas jiems tam tikrą NKVD kariuomenės skaičių. Mūsų organai [NKGB. – J. B.] per du su puse mėnesio paėmė daugiau kaip šimtą radijo aparatų, 8 radijo siųstuvus ir dauginimo aparatus, kuriuos naudojo nelegalios organizacijos savo propagandiniame darbe“¹⁴. SSRS NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvoje Ivanas Tkačenka 1945 m. spalio 7 d. pranešė NKVD–NKGB Vilniaus sektoriaus viršininkui, kad Alytaus apskrityje dviejų vienuolių name pastatytas ir veikia radijo siųstuvai. Įgaliotinis reikalavo kuo skubiausiai šiame name padaryti kratą ir pa-

imti siųstuvą¹⁵. NKGB radijo žvalgyba Kauno rajone 1946 m. užfiksavo nežinomos radijo stoties veikimą. Saugumiečių manymu, ji priklausė vienai iš partizanų formuočių¹⁶. Žinių apie tai, kad partizanų balsas pasiekdavo užsienį, pateikė ir užsienio lietuvių spauda. LSSR užsienio reikalų ministerija, apžvelgdama 1946 m. užsienio lietuvių spaudą, pažymėjo, kad į Vokietiją pabėgę lietuviai nugirsta žinių ir iš slaptų radijo siųstuvų, esančių Lietuvos ir Latvijos giriose¹⁷. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK’as) ryšiams su Lietuvos partizanų štabais Anglijos okupacinėje zonoje Vokietijoje, Zelonceveno stovykloje sudarė aukštų Lietuvos karininkų grupę (generolas Daukantas, pulkininkas Kutka, majoras Verbickas, pulkininkas leitenantas Sakalas, majoras Čėsna, majoras Petkūnas, žurnalistas Mikštas, juristas Kasulaitis, kunigai Vilkaitis ir Adamavičius), kuri turėjo radijo stotį,

ir per ją 1946 m. liepos mėn. užmezgė radijo ryšį su partizanų štabų nelegaliomis radijo stotimis Lietuvoje¹⁸.

NKGB karinių operacijų metu, demaskavus vieną ar kitą partizanų slėptuvę, buvo randama ne tik siųstuvų, bet ir radijo imtuvų, kurie buvo naudojami reikiamai informacijai rinkti. Antai Utenos valsčiuje Bilekiemio kaime 1945 m. gruodžio 1 d. buvo sunaikintas „Šarūno“ partizanų štabas. Tarp rastų LLA dokumentų, daiktų buvo minima rašomoji mašinėlė, radijo aparatas ir kt. Vilkaviškio apskrityje Keturvalakių valsčiuje 1945 m. gruodžio 18 d. MVD kariuomenė surado Tauro apygardos vadavietės slėptuves, iš kurių kartu su apygardos štabo centrine spaustuve buvo paimiti 3 radijo aparatai ir 2 akumulatoriai. Šios apygardos partizanas Mažytis 1948 m., grįždamas iš užsienio į Lietuvą, parsigabeno ir radijo siųstuvų¹⁹. NKGB 1945 m. lapkričio mėn. informacijoje rašė, kad prieš keturis mėnesius iš Švedijos pagrindis gavo 4 radijo stotis, kurios yra apygardų štabuose. Šiais siųstuvais partizanai palaikydavo ryšius su užsieniu. Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (toliau – LLKS) 1945 m. sausio mėn. turėjo radijo stotį, kuri veikdavo sekmdieniais 10 val. LLA radistu dirbo Laimutis Vilkaitis²⁰. MGB Telšių apskrities skyrius, 1947 m. balandžio mėn. sunaikinęs LLA Žemaičių legiono štabą Plungės valsčiuje, Žvirblaičių kaime, Kazio Beržansko sodyboje, paėmė radijo stotį 12-RP su radijo imtuvu Nr. 03407 ir siųstuvu Nr. 4539. Slėptuvėje buvo rasta radijo schemų piešinių.

Partizanų pagrindis ragino gyventojus įsigyti radijo aparatus, kad galėtų daugiau sužinoti apie šalies ir pasaulio įvykius. Šie raginimai turėjo dar ir tokią prasmę: laisvės kovotojai planavo informuoti gyventojus apie galimus politinės padėties pokyčius ir tolesnius partizanų bei gyventojų veiksmus kovoje dėl Lietuvos laisvės. LLA šta-

bo 1945 m. lapelis „Okupuota Lietuva – pavergti lietuviai!“ skelbė, kad „artėja išlaisvinimo valanda ir, prasidėjus žygiui iš vakarų, apie tai pranešime per slaptas radijo stotis ir kitas priemones“²².

* * *

Politinės lietuvių organizacijos JAV, Kanadoje, Lotynų Amerikoje dar 1940 m. ėmė aktyviai naudoti spaudą, radiją ir kitas propagandos priemones kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Vatikano radijo stotis 1940 m. pabaigoje pradėjo transliuoti laidas lietuvių kalba iš pradžių du kartus, vėliau – keturis kartus per savaitę²³. Labiau išplėsti užsienio radijo transliacijas lietuvių kalba karo išvakarėse nesuspėta. Pasibaigus karui, užsienio radijo laidų transliavimo klausimas vėl iškeltas. Vokietijoje veikusi anglų–amerikiečių sąjunginė valdžia leido pasipriešinimo organizacijoms transliuoti savo laidas per galingas radijo stotis Kylyje, Hamburge, Hanoveryje ir kituose miestuose. Apie šias laidas žinojo ir pasipriešinimo dalyviai Lietuvoje ir jų klausydavosi²⁴.

Transliuoti užsienio radijo stočių laidas lietuvių kalba pokario metais reikėjo dar ir todėl, kad sovietų valdžia suaktyvino agitaciją ir propagandą Vakarų Vokietijos okupacinėse zonose atsidūrusiems pabėgėliams iš sovietinių respublikų, ragindama juos grįžti į Lietuvą ir kitas sovietines respublikas. Lietuviškas laidas pabėgėliams organizavo Repatriacijos skyrius prie Lietuvos Ministrų Tarybos ir Respublikinis radijo komitetas, gavę atitinkamų Maskvos struktūrų leidimą. Kiekviena laida prasidėdavo melodija „Lietuviais esame mes gimę“ (ši melodija ilgą laiką buvo Kauno radijo stoties šaukiniu). Skambant šiai melodijai būdavo pranešama: „Klausykite tėvynės balso iš Vilniaus“. Toliau diktorius skelbdavo trumpą laidos turinį. Po kiekvienos kalbos ar ilgo diktoriaus teksto buvo duodamas

muzikinis intarpas arba trumpas koncertas. Politiniais tikslais laidų rengėjai tiems intarpams parinkdavo geriausių lietuvių kompozitorių muziką, transliuodavo lietuvių liaudies dainas, kurias atlikdavo žinomi dainininkai, instrumentalistai, chorai ir liaudies ansambliai. Laidos pabaigoje būdavo grojamas Lietuvos SSR himnas. Kiekvienoje laidoje visada kalbėdavo vienas LSSR vadovaujantis partinis ar sovietinis darbuotojas, mokslininkas, rašytojas. Propagandiniais sumetimais klausytojai buvo viliojami ryškiomis gerovės spalvomis piešiamais sovietinio gyvenimo vaizdais. Toliau kalbėdavo „demaskuojantys užsienio veiksniai“ repatriantai; jie koneveikdavo lietuvių pabėgėlių organizacijas ir komitetus, smerkdavo Vakarų zonų administracijų veiklą ir kt. Parinkti repatriantai pasakodavo apie tai, kokią išpūdį jiems padarė „klesintis gyvenimas tėvynėje“, kalbėdavo apie „lietuvių liaudies pasiekimus pokario metais, socializmo statybos laimėjimus respublikoje“ ir t. t. Kiekvienas repatriantas savo kalbą baigdavo kreipimusi į gimines ar pažįstamus, pasilikusius Vakarų okupacinėse zonose, ir ragindavo kuo greičiau grįžti į tėvynę²⁵. Iš Berlyno transliuojamos „Volgos“ radijo laidos didesnio poveikio pabėgėliams neturėjo, nes jose buvo gausu primityvaus politizavimo, sovietinio gyvenimo liaupsinimo. Visiškai slaptame 1947 m. gruodžio mėn. pranešime apie perkeltųjų asmenų padėtį, rašytame SSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio pavaduotojui SSRS piliečių repatriacijos reikalams, pripažįstama, kad Vokietijos vakarinėse zonose Vilniaus laidų niekas negirdi. „Volgos“ radijo laidos nebuvo nustatytas pastovus laikas, kada ir kokia kalba bus laida. Rašte nurodoma, kad radijo laidų turinys labai primityvus, skaitomi daugiausia Brandenburgo stovyklos repatriantų laiškai ir atsišaukimai, raginantys sekti jų pavyzdžiu ir grįžti į tėvynę. Mažai buvo kalbama apie perkeltus as-

menis jaudinančius dalykus, gyvenimą ir darbą tėvynėje. Nekokybiškas radijo laidų apipavidalinimas. Netgi lietuvių kalba įrašyti skelbimai buvo skaitomi su didelėmis kalbos klaidomis. Po tokio laidų apibūdinimo buvo siūloma nustatyti tvirtą radijo laidų grafiką – transliuoti laidas kartą per savaitę 30 min. Berlyne transliuojamos laidos turėjo būti rengiamos ir įrašytos Lietuvoje²⁶.

* * *

Siekdami plėsti kovą dėl laisvės ir demaskuoti sovietinės propagandos užmačias, užsienio lietuviai stengėsi suorganizuoti lietuviškas radijo valandėles, kurios pasiektų Lietuvą. „Dirva“ 1948 m. liepos 9 d. išspausdino ilgą straipsnį, pavadintą „Aplankykite pavergtą Lietuvą bent radijo bangomis“. Straipsnyje rašoma: „Lietuviai šandien nežino, kas vyksta laisvajame pasaulyje. Tuo tarpu mes, lietuviai Amerikoje ir Vakarų Europoje, sėdime sudėję rankas ir nededame pastangų juos painformuoti apie kovą, vedamą išeivių dėl Lietuvos laisvės. Tokia informacija per kai kuriuos Vakarų Europos radiofonus jau teikiama lenkų ir rusų kalbomis. Kodėl gi negalėtų užsienio radijas bent du tris kartus per savaitę ir lietuviškai prabilti?“ Toliau laikraštyje rašoma: „Pats faktas, kad žinios transliuojamos lietuviškai, būtų šioks toks užmokestis už didžiulę mūsų brolių vedamą kovą. Lietuviai pabėgėliai, faktiškai uždaryti stovyklose, čia nedaug ką gali padaryti. Tačiau Amerikos lietuvių vadovaujantieji organai turėtų padėti visas pastangas susitarti su kuriuo nors Vakarų Europos radiofonu. Šio klausimo sprendimo nereikėtų ilgai atidėti. Jį judinti reikia visai lietuvių spaudai ir rinkti šiam reikalui aukų. Dėl šio klausimo galima būtų palikti nuošaliai ir kai kuriuos mūsų organizacinius reikalus“²⁷. Straipsnyje pažymima, kad tik Vatikano valstybės radijas kartą per savaitę leido transliuoti religines žinias lietuviškai. Tos laidos susilaukdavo didelio

Lietuvos gyventojų dėmesio. „Nors tai buvo grynai religinės informacijos ir nieko bendro neturėdavo su pasaulio politika, pavergti lietuviai laukdavo jų kaip didžiausių švenčių“. Straipsnio autorius taip aprašo susidomėjimą transliacijomis iš Vatikano: „Mūsų pirkelę, kurioje buvo įruoštas imtuvas, šeštadienio vakarą apstodavo sargybos iš patikimų vyrų ir porai dešimčių asmenų būdavo lemta savo ausimis išgirsti tuos taip laukiamus garsus iš laisvojo pasaulio gimtąja kalba“. Toliau straipsnyje priduriama: „Šiandien bolševikai atėmė iš visų lietuvių radijo aparatus. Tačiau, mūsų turimomis žiniomis, jų dar turi paslėpę kai kurie asmenys ir taip pat tebekovojantieji už Lietuvos laisvę vyrai. Partizanai teberenka radijo bangomis žinias apie kovą dėl Lietuvos laisvės ir teikia jas lietuviškai visuomenei. Deja, jiems skaudu, kad nepavyksta sugauti žinių apie savo krašto nelaimę gimtąja kalba“²⁸.

Lietuvių politinės organizacijos suprato, kad užsienio radijo laidos stiprina žmonių laisvės viltis, tikėjimą krašto išvadavimu, ryžtą tęsti pradėtą kovą, todėl radijo transliacijų organizavimas buvo svarbus jų veiklos uždavinys. Daug pastangų organizuojant transliacijas lietuvių kalba padėjo VLIK'as. Jis stengėsi užmegzti ryšius su „Amerikos balso“, atsikuriančios Vokietijos radijo stotimis. Amerikos lietuvių kongresas 1950 m. pritarė JAV Kongreso nutarimui dėl „Voice of America“ („Amerikos balsas“) ir Jungtinių Valstybių Informacinės Tarybos (USIS) veiklos išplėtimo suprantamai aiškinant Amerikai ir pasauliui Amerikos politiką bei nušviečiant pasaulio įvykius žmonėms, „ypatingai slaptiems klausytojams tarpe nematomų minių, Kremliaus suokabininkų pavergtų“. Amerikos lietuvių taryba (toliau – ALT) buvo įgaliota visokeriopai bendradarbiauti su vyriausybės įstaigomis organizuojant ir rengiant laidas lietuvių kalba. Kongrese aptarti informacijos pateikimo būdai ir turinys. Informacija turėjo bū-

ti parinkta bendradarbiaujant su VLIK'o atstovais ir transliuojama Lietuvoje gerai žinomų ir gerbiamų asmenų²⁹. Amerikos lietuvių pastangos nenuėjo veltui. JAV valstybės departamento sluoksniai 1950 m. pradžioje informavo ALT, kad kitų finansinių metų, kurie prasideda 1950 m. liepos mėn., biudžete numatyta lėšų ir „Amerikos balso“ transliacijoms lietuvių kalba³⁰.

„Amerikos balso“ lietuviškos laidos pradėtos transliuoti 1951 m. vasario 16-ąją. Jų parengimui ir transliavimui vadovavo buvęs Amerikos lietuvių informacijos centro direktorius dr. Kostas Jurgėla, lietuviškos programos redaktoriumi paskirtas inž. kpt. Povilas Labanauskas, režisieriais – Juozas Boley (Bolevičius) ir Jokūbas Stukas, bendradarbiais tapo Barbora Darlys, Valerija Grišaitytė, dr. Vytautas Antanas Dambrava, Antanas Vičiulaitis ir L. Dambriūnas. Iš pradžių laida trukdavo 15 minučių per dieną³¹, bet greitai laidos tapo kasdieninėmis ir buvo transliuojamos 16 radijo dažnių ilgosiomis, trumposiomis ir vidurinėsiomis bangomis³². Nuo 1951 m. kovo 15 d. „Amerikos balso“ transliacijas lietuvių kalba pradėjo pertransliuoti BBC siųstuvai. Šios laidos 1951 m. kovo mėn. buvo girdimos naktį ir rytą: 1 val. 30 min. 251 m banga, 3 val. 15 min. – 48 ir 251 m bangomis, 3 val. 30 min. – 48 m banga, 6 val. 45 min. – 48 ir 49 m bangomis ir 10 val. ryto – 41 m banga³³. Transliacijos laikas nuo 15 min. pailgėjo iki 30 min. 1951 m. pabaigoje³⁴.

Lietuvių visuomeninių organizacijų pastangomis lietuviškas laidas pradėta transliuoti ir iš Vakarų Vokietijos. Laisvosios Europos komiteto iniciatyva prie Miuncheno radijo 1951 m. pirmoje pusėje pradėjo veikti amerikiečių 125 kilovatų stiprumo radijo siųstuvai, pavadintas „Laisvoji Europa“. Pirmosios laidos užsienio kalba buvo perduotos į Čekoslovakiją³⁵, o nuo 1951 m. birželio 1 d. „Laisvosios Europos“ radijo stotyje pradėjo veikti nuolatinė lietuviškų

laidų redakcija, kuriai vadovavo buvęs „Dirvos“ redaktorius Vincas Rastenis. Jis savo darbą pradėjo kaip Laisvosios Europos lietuvių komiteto informacijos vedėjas³⁶. „Amerikos balso“ lietuviškosios redakcijos pareigūnai J. B. Laučka ir plk. K. Grinius Miunchene suorganizavo „Amerikos balso“ lietuviškojo skyriaus padalinį³⁷. „Amerikos balso“ transliacijos lietuvių kalba iš Miuncheno prasidėjo 1952 m. gegužės 15 d. Lietuviškų laidų sąrašą jos papildė dar 15 min. laida³⁸. Vakarų Vokietijoje „Amerikos balsas“ radijo laidas lietuvių kalba 1953 m. transliuodavo aštuonis kartus³⁹.

Plėtėsi ir Vatikano radijo laidų transliacijos. Nuo 1949 m. lapkričio 13 d. Vatikano radijas lietuvišką programą perduodavo keturis kartus per savaitę – pirmadieniais, antradieniais, trečiadieniais ir šeštadieniais 8 val. vakaro ir sekmadienį 3 valandą po pietų, Vidurio Europos laiku⁴⁰. Lietuvos diplomatinės šefui Stasiui Lozoraičiui susitarus su atitinkamomis italų įstaigomis, nuo 1952 m. gegužės 4 d. lietuviškas transliacijas pradėjo Romos radijas. Transliacijos vykdavo kasdien nuo 12 val. 30 min. Romos laiku 31,35 ir 49,92 m bangomis. Lietuviškas valandėles vedavo dr. J. Gailius⁴¹. VLIK'as pareiškė padėką Italijos premjerui už leidimą naudotis Romos radijo stotimi transliuojant laidas lietuvių kalba ir išreiškė viltį, kad tos galimybės bus suteikiamos ir toliau⁴².

Kasmet radijo laidų tinklas plėtėsi ir Lietuvos žmonės galėjo gauti vis išsamesnę informaciją apie pasaulio įvykius, lietuvių organizacijų pastangas kovoje dėl laisvės. Radijo transliacijos lietuvių kalba 1957 m. buvo girdimos: „Amerikos balso“ – penkis kartus per parą, Romos, Vatikano radijo – du kartus⁴³. VLIK'o ir Lietuvos vyskupų pastangomis Madride buvo išrūpintos transliacijos lietuvių kalba Tarptautiniame ispanų radijuje; jos prasidėjo 1955 m. sausio 2 d. Iš pradžių valandėlė lietuvių kalba trukda-

vo tik 10 min. kasdien, bet greitai ji buvo prailginta iki 20 min. Programa būdavo pradama Kauno karo muziejaus varpų muzika, toliau – žinios, komentarai, o sekmadieniais ir religinių švenčių dienomis būdavo transliuojamos religinės programos⁴⁴.

Radijo transliacijos lietuvių kalba buvo nuolatinis VLIK'o ir jo vadovų rūpestis. VLIK'o pirmininkas dr. Juozas Kęstutis Valiūnas 1970 m. gegužės pradžioje lankydamsis Filipinuose susitarė, kad radijo stoties „Veritas“ bangomis būtų transliuojamos laidos lietuvių kalba. Ši radijo stotis, kurios siųstuvų galingumas siekė apie 1100 kilovattų, sutiko transliuoti kasdienines laidas po 25 min. 11830 ir 17885 megahercų dažniu. Siųstuvo antenos buvo nukreiptos į Sibirą, taigi programas lietuvių kalba galėjo girdėti ne tik Sibiro lietuviai; jos buvo girdimos net Suomijoje, Norvegijoje ir Švedijoje⁴⁵.

Lietuvą pasiekdavo ir laidos rusų kalba. Jų vaidmuo ypač padidėjo, kai dauguma Lietuvos gyventojų išmoko rusų kalbą. Be „Amerikos balso“, BBC ir kitų radijo stočių, transliuojančių laidas rusų kalba, Lietuvoje buvo girdimos „Vokiečių bangos“ ir kitų radijo stočių laidos. „Vokiečių banga“ 1974 m. pabaigoje turėjo 7 siųstuvus po 250 kW galingumo. VFR teritorijoje veikė 9 trumpųjų bangų siųstuvai po 100 kW galingumo ir 6 siųstuvai po 500 kW⁴⁶.

Bendromis lietuvių pastangomis, padedant draugiškiems JAV senatoriams ir kongresmenams, pasiekta, kad ir per „Liberti“ radiją buvo pradėtos lietuviškų laidų transliacijos. Vatikano radijas 1974 m. gruodžio 15 d. pranešė, jog Miunchene veikianti „Liberti“ radijo stotis sausio mėnesį pradės transliuoti lietuviškas laidas. Pirmuosius tris mėnesius „Liberti“ radijo lietuviškos laidos bus transliuojamos kartą per savaitę, o nuo kovo mėnesio – kasdien. „Liberti“ radijo programos buvo transliuojamos daugeliu kalbų ir skirtos žmonėms už „geležinės uždangos“. Kad pranešėjai ir žinių redaktoriai

geriau pažintų psichologiją žmonių, kuriems teikiama informacija, šiai tarnybai buvo parenkami buvę tų kraštų piliečiai. „Liberti“ radijas šitaip apibūdino savo tikslus: „Tarnauti Sovietų Sąjungos kontrolėje esantiems klausytojams, teikiant pilnas tikslias informacijas jų pačių kalba, duoti naujų žinių šaltinį žmonėms, kurie yra aptarnaujami tik Sovietų Sąjungos žinių monopolio, pataisyti oficialios propagandos iškreipimus ir praleidimus, sudaryti galimybę diskusijoms ir nuomonių pasikeitimams, kurie liečia įvairias Sovietų Sąjungos kontrolėje esančias tautas. Tuo būdu siekiama paveikti, kad ir patys Sovietų Sąjungos vadai pasirūpintų pilnesne ir objektyvesne informacija savo piliečiams apie svarbesnius įvykius tame krašte, kad pagaliau išviešpatautų informacijos, pasiteiravimo ir žodžio laisvę“. Kalbant apie „Liberti“ radijo tikslus, buvo pabrėžiama, kad radijas nėra kokios nors revoliucijos Sovietų Sąjungoje kurstytojas. Priešingai, jis siekia, kad būtų pripažįstamos žmogaus teisės ir kad Sovietų Sąjungoje iš vidaus vyktų evoliucija ta kryptimi. „Liberti“ radijas stengėsi apimti kuo platesnes žinijos sritis ir teikti objektyvią politinę, socialinę-ekonominę, istorinę, religinę, kultūrinę ir mokslinę informaciją. Radijas perteikdavo pačių Sovietų Sąjungos gyventojų mintis, transliuodamas pagrindžio spaudą, kurios neįmanoma buvo viešai krašte paskelbti. Kalbant apie radijo nuostatas buvo pabrėžiama, kad nors radijas nesutinka su komunistine ideologija ir sovietine valstybės sistema, griežta cenzūra, tačiau neorganizuoja opozicijos, o daugiau stengiasi pasitarnauti minties laisvei, pačioms tautoms palikdamas apsisprendimo laisvę. „Liberti“ radijas teigė, kad jis nepropaguoja kokios nors valdymo formos, „vengia kurstymo ir bet kokių prievartos veiksmų skatinimo, tačiau ryžtingai stengiasi patarnauti demokratinių principų naudai, vesti gyvesnį demokratėjimą, platesnę laisvę, nuomonių daugialypumą, pasirin-

kimo galimybes“. Radijas stengėsi informuoti apie taikos pastangas, nusiginklavimo siekimus, tarptautinį bendradarbiavimą, kultūrinę laisvę, ypač pabrėždavo žmogaus teises ir laisvės siekius, rūpinosi, kad klausytojai už „geležinės uždangos“ patys darytų išvadas⁴⁷.

* * *

Keičiantis ekonominei ir politinei padėčiai, išsiplėtus radijo transliacijų tinklui, kai kurios radijo stotys trumpindavo laidų laiką, tačiau laidos lietuvių ir kitomis sovietinių kraštų kalbomis likdavo nepalietas. Tai rodo, koks svarbus vaidmuo buvo skiriamas šioms laidoms. Antai BBC 1958 m. nutraukė savo laidas Portugalijai, Olandijai ir Skandinavijos šalims, tačiau padidino apimtį laidų, skirtų sovietinių kraštų gyventojams. BBC kiekvieną dieną transliuodavo 130 laidų 30 užsienio kalbų, dauguma jų buvo skiriama Sovietų Sąjungai⁴⁸. „Amerikos balso“ pareigūnai, priminę valdžios išlaidų mažinimą ir infliacijos padarinius, 1974 m. lapkričio 27 d. pranešė, kad transliacijų laikas sutrumpinamas maždaug nuo 118 iki 109 valandų per dieną, tačiau buvo sutrumpintos tik transliacijos anglų, ispanų, kinų, portugalų, vietnamiečių ir slovėnų kalbomis⁴⁹. Ketino mažinti transliacijas užsieniui ir BBC. Britanijos parlamente 1974 m. gegužės 13 d. prasidėjo diskusijos dėl asignavimų sumažinimo BBC transliacijoms užsieniui, tačiau diskusijų metu buvo pasisakoma prieš tokius ketinimus ir pabrėžiama ekonominė ir politinė tokių transliacijų nauda⁵⁰.

Su susikūrusiomis įvairių radijo stočių lietuviškomis redakcijomis aktyviai bendradarbiavo VLIK'as. Prie VLIK'o veikė informacinė agentūra Elta, kuri kaupė informaciją apie ekonominę, kultūrinę ir religijos padėtį Lietuvoje, užsienio lietuvių ir kitą spaudą, radijo transliacijas, susijusias su Lietuva, ir tuoj pat perduodavo per „Amerikos balso“, „Laisvosios Europos“ ir kitas

radijo stotis. Su informacinių tarnybų surinkta medžiaga buvo supažindinamos JTO įstaigos. Nemažai lietuvių buvo įtraukti į JAV informacinių tarnybų veiklą kaip specialistai Lietuvos klausimais⁵¹.

* * *

Radijas ne tik informavo Lietuvos žmones apie pasaulyje vykstančius procesus, bet ir telkė užsienyje gyvenančius lietuvius bendrai kovai dėl laisvės, supažindino juos su Lietuvos politiniu ir visuomeniniu gyvenimu. Daugelyje šalių, kuriose buvo bent kiek daugiau lietuvių, buvo organizuojamos lietuviškos radijo valandėlės lietuvių ir tos šalies kalba. Užsienio lietuvių bendruomenė siekė, kad apie Lietuvos padėtį sužinotų platieji visuomenės sluoksniai. Antai Vindzoro lietuvių organizacija 1951 m. įsteigė radijo valandėlę anglų kalba⁵², kurioje vietinė visuomenė buvo informuojama, kaip skelbė tų metų užsienio lietuvių spauda, apie „Lietuvoje siaučiantį terorą“⁵³. Užsienio radijo valandėlės pradėtos transliuoti ir kitoje šalyse. Brazilijos pramonininko S. Vancevičiaus pastangomis 1951 m. San Paulo radijo stotis nuo birželio mėnesio du kartus per mėnesį transliavo laidas lietuvių kalba. Joms programą rengė Brazilijos lietuviai⁵⁴. Klivlende lietuviškoji radijo programa „Tėvynės garsai“ pradėta transliuoti 1949 m. rugsėjo 8 d. Programa trukdavo vieną valandą, ją po 20 min. buvo pasidaliję estai, latviai ir lietuviai. Programoje dirbo žinomi lietuvių visuomenės veikėjai Julius Smetona ir Jonas Daugėla, studentų sąjungos atstovai Aldona Balčiūnaitė, Kristina Stankevičiūtė, Algis Širvaitis. 60 proc. laiko skiriama muzikinei programai ir 40 proc. – žodinei, dalis laiko skiriama reklamai⁵⁵. Klivlende 1963 m. buvo iškeltas bendros lietuvių, latvių ir estų valandėlės klausimas. Spalio mėnesį ši valandėlė pradėjo veikti. Bendri pranešimai buvo skaitomi anglų kalba, o kiti –

lietuvių, latvių ir estų kalbomis po 20 min. Laidos vyko kartą per savaitę⁵⁶. Programas išlaikydavo patys tautiečiai.

„Amerikos balsas“ 1974 m. birželio 4 d. perdavė pasikalbėjimą su Monrealio lietuvių radijo valandėlės vadovu Liudu Stankevičiumi, kompiuterių specialistu, kuris šias valandėles vedė nuo 1964 m. Šioje radijo laidoje buvo pažymėta, kad Jungtinėse Valstijose ir Kanadoje veikia daug lietuvių radijo valandėlių, kurias aptarnauja vietinės bendruomenės; tų valandėlių metu skaitomos žinios, pranešimai, perduodami pasikalbėjimai su visuomenės veikėjais, žymiais asmenimis, muzikais. Lietuviškos valandėlės per Monrealio radiją buvo rengiamos kartą per savaitę, trečiadieniais, jų klausydavo apie 80 proc. ten gyvenančių lietuvių. Laidose skambėdavo daug lietuviškos muzikos, pranešimų apie lietuvių koloniją, kurią sudarė apie 10 tūkst. žmonių. Kanadoje seniausia radijo valandėlė buvo Toronte, ji gyvavo nuo 1954 m. Ją vedė Klimavičius. Radijo valandėlės buvo transliuojamos ir Vankuveryje, jas vedė Valys. Jos buvo girdimos kas antrą savaitę, nes čia buvo mažiau lietuvių⁵⁷. Lietuvių jaunimo grupės iniciatyva nuo 1972 m. pabaigos Bostone veikė savaitinė pusvalandžio lietuvių radijo programa „Garso bangos“. Programos tikslas – lietuviškai nekalbančius lietuvių kilmės asmenis ir amerikiečius supažindinti su lietuvių kultūra⁵⁸. Lietuvių radijo forumo programa 1968 m. balandžio 25 d. pradėta transliuoti Čikagoje. Šiai originaliai radijo programai, suteikiančiai galimybę dalyvauti klausytojams, vadovavo inžinierius Antanas Rudis. Programoje galėjo savo mintis pareikšti ne tik paskiri asmenys, bet ir organizacijos, lietuvių spauda, jaunimas ir t. t. Taip pat buvo siekiama supažindinti amerikiečius su lietuvių kultūra, menu, visuomnine veikla. Šioje valandėlėje yra kalbėję žymūs Amerikos politikai, visuomenės ir

spaudos atstovai⁵⁹. Čikagoje 1966 m. buvo parengta lietuviška TV programa, kurios laidos transliuotos sekmadieniais⁶⁰.

Urugvajaus lietuviai turėjo „Laisvės balso“ radijo valandėlę; joje daug dėmesio buvo skiriama informacijai apie sovietinę spaudą kenčiančių tautų beteisiškumą, pateikiama sovietinės agresijos pavyzdžių⁶¹.

Per keletą dešimtmečių susikūrė plati užsienio radijo stočių, transliuojančių laidas lietuvių kalba, sistema, kuri puoselėjo tautos kultūrą, patriotinius jausmus, laisvės siekius, informavo visuomenę apie pasaulyje vykstančius politinius ir visuomeninius procesus, grindė kelią naujam tautos atgimimui.

UŽSIENIO RADIOJO LAIDŲ TRUKDYMO SISTEMOS SUKŪRIMAS LIETUVOJE

Užsienio radijo laidose lietuvių kalba buvo perduodamos ne tik pasaulio žinios, bet ir pasakojama apie pasaulio lietuvių organizacijų veiklą keliant Lietuvos okupacijos klausimus, pastangas atkreipti pasaulio visuomenės dėmesį į lietuvių tautą jaudinančias politines problemas, atskleidžiama sovietinio režimo nusikalstama veikla Lietuvoje. Pasaulyje paskleisti Lietuvos gyventojų trėmimų, masinio suiminėjimo ir kiti faktai kėlė pasaulio visuomenės protestus prieš sovietinio režimo politiką. Lietuvos gyventojus radijo bangomis pasiekiančios žinios apie užsienio lietuvių pastangas atkurti Lietuvos valstybingumą žadino laisvės siekius, viltį nusikratyti okupacinio režimo. Nors sovietinis režimas ignoravo tarptautinio bendradarbiavimo normas, tačiau siekdamas imperinių tikslų vis dėlto buvo priverstas paisyti viešosios nuomonės. Lietuvos žmonių tikėjimas laisvės idealų įgyvendinimu sunkino režimui sovietizuoti kraštą. Visa tai vertė sovietines ideologines struktūras imtis priemonių, kad tiesos žodis nepasiektų visuomenės.

Vieną ar kitą žmogų Lietuvoje buvo galima nutildyti uždarant į kalėjimus, imantis ideologinio spaudimo priemonių, o radijas nepripažino jokių sienų ir uždangų. Siekiant užkirsti kelią laisvės idėjų plitimui radijo bangomis, šių radijo laidų klausytojai buvo terorizuojami, gąsdinami. Sovietų Sąjungoje buvo sukurtas didžiulis techninis monstras užsienio radijo stočių laidoms slopinti.

Užsienio radijo laidas lietuvių kalba pradėta slopinti 1940 m., ėmus Vatikano radijui transliuoti laidas į Lietuvą, tačiau masinis užsienio radijo laidų trukdymas prasidėjo 1948 m. vasario mėn. „Amerikos balso“ ir BBC laidų rusų kalba slopinimu⁶². Tai buvo susiję su komunistų partijos vykdomomis plačiomis ideologinio spaudimo kampanijomis, turinčioms tikslą nuslopinti po karo prasidėjusią laisvesnę minties raišką. Lietuvoje masiškai trukdyti užsienio radijo laidas imta atsiradus užsienio radijo stočių tinklui, transliuojančiam laidas lietuvių kalba. „Amerikos balso“, Vatikano ir BBC laidos 1951 m. gegužės mėn. buvo transliuojamos 102 bangomis įvairiomis kalbomis, iš jų 26 dažniais – lietuvių kalba⁶³. Sovietinės valdžios ir politinės struktūros darė viską, kad žmonės negalėtų klausytis užsienio radijo laidų. Nesant pakankamai techninių priemonių nuslopinti užsienio stočių radijo laidas, griebtasi teroro prieš gyventojus. Jie už šių radijo laidų klausymąsi buvo gąsdinami kalėjimo bausmėmis, kitomis fizinio ir dvasinio susidorojimo priemonėmis. Dažnai žmonėms, patekusiems į NKGB nagus, užsienio radijo laidų klausymas buvo inkriminuojamas kaip vienas iš padarytų tariamų nusikaltimų.

Iš pradžių užsienio radijo laidų slopinimo įrenginiai buvo tik Vilniuje ir Kaune. Kituose Lietuvos regionuose žmonės be trukdymų dar kurį laiką galėjo girdėti „Amerikos balso“ ir kt. radijo stočių laidas. Vilniuje 1951 m. kovo pabaigoje buvo 13, Kaune – 3 radijo siųstuvai užsienio radijo stotims slopinti. Radijo stočių slopinimui

buvo panaudojami Latvijos, Baltarusijos, Estijos, Ukrainos, Gruzijos ir kitų sovietinių respublikų radijo siųstuvai. Šių techninių priemonių nepakako nuslopinti visiems dažniams, ypač masinių seansų metu. LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus 1951 m. kovo 30 d. rašte reikalavo, kad SSRS ryšių ministerija sustiprintų užsienio radijo stočių slopinimą Vilniuje ir paspartintų specialių radijo stočių statybą kitose Lietuvos vietovėse, papildomai skirtų siųstuvų veikiančioms radijo trukdymo stotims. Užsienio radijo stočių slopinimui Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje buvo reikalaujama įrengti 12–15 radijo siųstuvų⁶⁴. Lietuvos KP(b) CK prašė SSRS ryšių ministrą „duoti atitinkamus nurodymus pagreitinti statybas ir 1951 m. įsteigti specialų objektą kovai su antisovietinėmis laidomis Vilniuje ir 1951 m. II ketvirtį Vilniui papildomai skirti 6–8 siųstuvus“⁶⁵. Po nemažų LKP(b) CK ir kitų struktūrų pastangų Vilniuje 1951 m. pabaigoje užsienio radijo stočių slopinimui jau buvo naudojama 18 Ryšių ministerijos siųstuvų, 1 Civilinio oro laivyno siųstuvai ir 1 Žuvų pramonės ministerijos siųstuvai. Vienu metu buvo galima slopinti 20 dažnių. Kaune Ryšių ministerija trukdymams turėjo 8 radijo siųstuvus, iš jų 3 siųstuvai užsienio radijo laidas slopino tik dalį paros, nes transliavo vietinio radijo laidas. Slopinti užsienio radijo transliacijas Lietuvoje padėjo 11 radijo siųstuvų iš kitų SSRS miestų. Dėl radijo siųstuvų trūkumų Vilniuje ir Kaune likdavo nenuslopinti 30 radijo dažnių, transliuojančių laidas įvairiomis SSRS tautų kalbomis (rusų, ukrainiečių, baltarusių, latvių, estų). Klaipėdoje ir Šiauliuose 1951 m. pabaigoje užsienio radijo transliacijos vis dar nebuvo slopinamos, nes trūko aparatūros⁶⁶. LKP(b) Klaipėdos srities komitetas 1951 m. lapkričio mėn. pranešė, kad Klaipėdos srityje be trukdymų trumposiomis ir viduriniomis bangomis dar galima girdėti „Amerikos balso“ radijo stotį, transliuojančią lai-

das lietuvių kalba. Klaipėdoje buvo užregistruoti 2815, srities rajonuose – 2500 radijo imtuvų, kurių savininkai galėjo laisvai klausytis „reakcinės propagandos“ per radiją. Vidurinių bangų radijo stotys buvo gerai girdimos net detektoriniais radijo imtuvais. Komunistų partijos srities komitetas prašė, kad SSRS ryšių ministerija įpareigotų savo įgaliotinį Lietuvoje užtikrinti radijo laidų slopinimą visomis turimomis priemonėmis, o jų nesant skubiai spręstų klausimą dėl specialaus radijo centro statybos Klaipėdoje⁶⁷. VKP(b) CK sekretoriui Grigorijui Malenkovui buvo nusiųstas laiškas su prašymu, kad leistų radijo laidų slopinimui panaudoti Klaipėdoje pradėtą eksploatuoti SSRS žuvies pramonės radijo centrą⁶⁸. Lietuvos KP(b) CK sekretorius A. Sniečkus 1951 m. gruodžio 9 d. kreipėsi į VKP(b) CK sekretorių G. Malenkovą prašydamas įpareigoti SSRS ryšių ministeriją imtis visų reikiamų priemonių, kad 1952 m. būtų visiškai nuslopintas antisovietinių radijo laidų transliavimas respublikoje⁶⁹. Vilniuje ir Kaune 1952 m. vasario 2 d. buvo girdimos užsienio radijo laidos rusų kalba iš Jugoslavijos, Kanados, Italijos, Liuksemburgo, Irano; lietuvių, latvių ir estų kalbomis buvo girdimos laidos iš JAV. Lietuvos SSR ryšių ministerijos ir kitų žinybų sistemoje veikė 28 siųstuvai, slopinantys šias laidas (Vilniuje – 20 siųstuvų, Kaune – 8). Šiauliuose ir Klaipėdoje užsienio radijo laidos ir toliau nebuvo slopinamos⁷⁰, todėl Lietuvos KP(b) Klaipėdos srities komiteto sekretorius Kazimieras Liaudis 1952 m. lapkričio 4 d. kreipėsi į Ryšių ministeriją, prašydamas skirti lėšų ir medžiagų specialaus, siųstuvams skirto pastato statybai, kadangi laisvų patalpų nebuvo⁷¹. Slopinimo objektų statybos Klaipėdoje ir Šiauliuose klausimus 1953 m. gruodžio 8 d. apsvaistė LKP CK sekretoriatas ir priėmė nutarimą „Dėl objektų Nr. 60 ir 61 statybos eigos“. Nutarime pateiktas politinis klausimo įvertinimas ir numatytos priemo-

nės objektų statybai pagreitinti. Lietuvos KP CK sekretoriatas įpareigojo SSRS ryšių ministerijos įgaliotinį Lietuvoje Nikolajų Belianiną, LKP Šiaulių miesto komiteto sekretorių Kazimierą Pilelį ir Klaipėdos miesto komiteto sekretorių Alfonsą Kairelį imtis visų būtinų priemonių, kad radijo objektų Nr. 60 ir 61 statybos darbai būtų baigti iki 1953 m. gruodžio 20 d., o eksploatacija pradėta gruodžio 25 d.⁷²

Dėl atkaklaus komunistų partijos spaudimo stiprėjo užsienio radijo stočių trukdymas ir daugėjo jas trukdančių įrenginių. 1954 m. sausio 1 d. Vilniuje trukdymams jau buvo naudojama 30 siųstuvų, Kaune – 22 siųstuvai. Šiauliuose pastatytas radijo stočių slopinimo objektas Nr. 60 1954 m. turėjo 15 siųstuvų. Šio objekto statyba kainavo 150 tūkst. rb, techninė įranga – 247 tūkst. rb. Klaipėdoje pastatyta trukdymo stotis turėjo 21 siųstuvą. Objekto statyba kainavo 120 tūkst. rb, įrenginiai – dar 258 tūkst. rb. Tik iš šių kelių skaičių galime susidaryti vaizdą, kokias di-

džiules lėšas sovietų valdžia skirdavo tam, kad užkirstų kelią nepageidaujamai informacijai iš užsienio, įtvirtintų sovietinės propagandos skleidžiamas idėjas. Tačiau ir minėtų radijo pajėgumų nepakako visiškai nuslopinti užsienio radijo stočių transliacijoms, skirtoms sovietinių kraštų gyventojams. LSSR dažnių kontrolės valdybos (UUČ – rus.) ypatingojo skyriaus 1954 m. rugsėjo 3 d. slaptoje pažymoje nurodoma, kad Vilnių kiekvieną vakarą pasiekdavo radijo stočių laidos, rusų kalba transliuojamos 40 dažnių. Iš jų 9 dažnius slopino kitų miestų slopintuvai, 25 – vietiniai slopintuvai, 6 dažniai likdavo neslopunami. Transliacijos lietuvių kalba vykdavo 20 dažnių. Visos jos buvo slopinamos. Transliacijos lenkų kalba vykdavo 15 dažnių, kurie taip pat visi buvo slopinami. Panašiai radijo stotys buvo slopinamos Kaune ir Šiauliuose; Klaipėdoje likdavo nenuslopintų 10–12 dažnių rusų kalba⁷³. Kaip buvo slopinami užsienio radijo stočių dažniai, matome pateikiamoje lentelėje.

**Užsienio radijo stočių transliacijų slopinimas
Vilniaus regione 1954 m.** ⁷⁴

Kalba	Masinių seansų laikas	Iš viso girdima dažnių	Slopinama iš kitų miestų	Slopinama vietinių stočių	Lieka nenuslopinta vidutiniškai
Rusų k.	17-15–17-45	40	9	25	6
Rusų k.	00-15–00-45	40	12	25	3
Lietuvių k.	19-00–19-15	20	8	12	–
Lietuvių k.	00-00–00-15	15	3	12	–
Lenkų k.	17-00–17-15	15	10	5	–
Lenkų k.	02-35–03-05	20	10	10	–

Radijo slopinimo stočių techniniai pajėgumai buvo ir toliau didinami. Lietuvos SSR Ministrų Taryba ir LKP Centro komitetas 1954 m. rugsėjo 23 d. priėmė visiškai slaptą nutarimą „Dėl kovos priemonių prieš antisovietinę propagandą radijo bangomis“. Jame pažymima, kad respublika nėra visiškai apsaugota nuo antisovietinių

radijo laidų, nors 1953 m. Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Klaipėdos miestuose buvo eksploatuojami specialūs objektai, o Panevėžyje, kuriame yra daugiau kaip 3 tūkst. radijo imtuvų, radijo laidų slopinimas visiškai neorganizuotas. Didžiuosiuose miestuose radijo stotis šiaip taip pavykdavo užblokuoti, o kaimiškuose rajonuose tai sekėsi

kur kas sunkiau. Tame pačiame nutarime sakoma, kad „antisovietinių radijo laidų klausoma didesnėje respublikos kaimiškos teritorijos dalyje, todėl daroma didelė žala valstybės interesams“. LSSR Ministrų Taryba ir LKP Centro komitetas, vadovaudamiesi SSRS Ministrų Tarybos ir SSKP CK 1954 m. rugpjūčio 23 d. nutarimu, įpareigojo SSRS ryšių ministeriją Lietuvoje 1954–1958 m. sustiprinti antisovietinių radijo laidų slopinimą. Lietuvos SSR ministerijos ir žinybos, turinčios 0,5 kW galios ir daugiau radijo siųstuvus, buvo įpareigosios neatlyginamai perduoti juos Ryšių ministerijai ir panaudoti antisovietinių radijo laidų slopinimui. LSSR Ministrų Taryba ir LKP CK prašė SSRS Ministrų Tarybą ir SSKP CK įpareigoti SSRS ryšių ministeriją organizuoti antisovietinių radijo laidų slopinimo tarnybą Panevėžyje, taip pat prašė lėšų padidinti trukdymo įrenginių skaičių Klaipėdoje ir Šiauliuose. Šiaulių, Klaipėdos, Panevėžio vykdomieji komi-

tetai buvo įpareigoti 1954 m. skirti patalpas kontroliniams-korekciniais punktais steigti⁷⁵. Vilniuje planuota trukdymo stoties Nr. 600 galingumą padidinti bent iki 40 siųstuvų, rekonstruoti mažo galios lauko antenų siųstuvus, pastatyti techninio pastato priestatą. Šiems darbams to meto kainomis skirta 940 tūkst. rb. Kaune planuota radijo trukdymo objekto Nr. 603 galingumą padidinti iki 30 siųstuvų ir rekonstruoti mažo galios siųstuvų antenų įrangą. Klaipėdos trukdymo stotyje turėjo būti mažiausiai 30 siųstuvų. Panevėžyje, kur miesto ir aplinkinių apylinkių gyventojai turėjo 3 tūkst. registruotų imtuvų, turėjo būti statoma radijo trukdymo stotis⁷⁶.

Lietuvos SSR Ministrų Taryba ir LKP CK 1954 m. rugsėjo mėn. nutarimu patvirtino Lietuvos teritorijos apsaugos nuo antisovietinių radijo laidų sustiprinimo planą 1954–1958 m. Jame numatyta plėsti užsienio radijo laidų lietuvių, rusų ir kitų SSRS tautų kalbomis slopinimą (žr. lentelę).

Užsienio radijo stočių slopinimo planas 1954–1958 m.

Miestų pavadinimai	1954 01 01 slopinta radijo dažnių	Kiekis radijo bangų, kurias reikia slopinti turimomis ir naujomis techninėmis priemonėmis					
		Metai	1954	1955	1956	1957	1958
Vilnius	24		29	36	45	45	45
Kaunas	24		29	36	45	45	45
Klaipėda	9		14	28	45	45	45
Šiauliai	10		15	29	45	45	45
Respublikoje	4		9	16	31	35	45

Per penkerius metus didžiuosiuose miestuose veikiančių slopinimo įrenginių apimtis turėjo išaugti beveik du kartus, o respublikos mastu – daugiau kaip 12 kartų.

* * *

Klausojai savo laiškuose užsienio radijo stotims skųsdavosi sovietų valdžios vykdomais radijo laidų trukdymais ir prašydavo, kad radijo stotys imtųsi priemonių šioms

trukdymams nutraukti, patartų, kaip jų išvengti. Techninėmis priemonėmis iš užsienio paveikti radijo laidų slopinimą nebuvo galimybių. „Amerikos balso“ ir kitose radijo laidose klausytojams buvo patariama, kaip geriau nustatyti radijo imtuvus, kad būtų kuo geresnis girdimumas. Naudojantis šiais patarimais kartais pavykdavo sušvelninti trukdymus, bet visai jų išvengti nepavykdavo net atitinkamoms sovietinėms

struktūroms, organizuojančioms užsienio radijo laidų užrašymus valdžios pavedimu. Tai atsispindi Lietuvos SSR radijo komiteto pareigūnams ir ideologinės kontrolės įstaigoms skirtuose užsienio radijo laidų biuleteniuose, kuriuose dažnai buvo rašomos pastabos, kad vienos ar kitos laidos nepavyko užrašyti dėl techninių ar atmosferos trukdymų.

Trukdymams sušvelninti užsienio valstybių veikėjai imdavosi politinių priemonių. Jungtinių Tautų specialus susirinkimas 1959 m. priėmė rezoliuciją, kurioje buvo pasmerktas užsienio radijo stočių transliacijų trukdymas, kaip žmogaus teisių gauti informaciją paneigimas. Jungtinių Tautų priimtoje Žmogaus teisių deklaracijoje sakoma, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į įsitikinimų ir jų reiškimo laisvę, kuri apima teisę nekliudomai laikytis savo įsitikinimų ir teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas nepriklausomai nuo valstybių sienų ir nesvarbu, kokiomis priemonėmis jos būtų išreikštos“⁷⁷. Amerikos požiūrį į transliacijų trukdymą 1959 m. išdėstė buvęs valstybės sekretorius Johnas Forsteris Dallessas: „Mes suprantame, kad laisva informacija ne visados buvo tiksli informacija. Vis dėlto pavojai iš tokių negalavimų yra anaip tol nepalyginami su tais pavojais, kada valdžios aparatas nusprendžia, ką vieno krašto žmonės turi galvoti apie kito krašto žmones“⁷⁸. BBC 1976 m. paprašė Didžiosios Britanijos vyriausybę pateikti oficialų protestą Maskvai dėl sovietų radijo siųstuvų, kurie trukdo BBC radijo transliacijas. Galingų radijo signalų, ateinančių iš Sovietų Sąjungos, trukdymais laivų radijo ryšiams skundėsi ir kitos Vakarų Europos valstybės⁷⁹.

Sovietų Sąjunga nesitenkino techniniu užsienio radijo stočių laidų slopinimu, ji siekė ir ideologinėmis priemonėmis sukelti klausytojų nepasitikėjimą užsienio radijo stotimis. Tų stočių laidose perduodama in-

formacija sovietiniuose leidiniuose, radijo politinėse programose buvo interpretuojama iškreipiant laidų turinį, sureikšminant pasitaikančias klaidas. Sovietinio radijo laidose ir spaudos puslapiuose buvo siekiama sukompromituoti ir laidų rengėjus.

Siekdamas turėti kuo platesnę informaciją apie užsienio radijo stočių laidas lietuvių kalba ir geresnes galimybes panaudoti jų medžiagą propagandiniame darbe, LKP CK biuras 1957 m. sausio 17 d. priėmė nutarimą „Dėl užsienio radijo laidų lietuvių kalba užrašymo“. Lietuvos SSR ryšių ministerija buvo įpareigota organizuoti užsienio radijo laidų lietuvių kalba užrašymą į juostą, kuri ne vėliau kaip per parą nuo įrašymo turėjo būti perduota Vyriausiajai radijo informacijos valdybai. Pastaroji turėjo organizuoti slaptą spausdinimą ir kiekvieną dieną minėtų radijo laidų užrašus pateikti Lietuvos KP CK biuro nariams, kandidatams į biuro narius ir LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjui. Lietuvos SSR Ministrų Taryba buvo įpareigota šioms tikslams skirti Vyriausiajai radijo informacijos valdybai tris mašininkų ir vieną redaktoriaus etatą, o Finansų ministerija – užtikrinti finansavimą visų išlaidų, susijusių su užsienio radijo laidų lietuvių kalba užrašymu⁸⁰.

Šeštajame dešimtmetyje įvykęs politinis atlydis buvo jaučiamas ir slopinant informacijos patekimą iš užsienio radijo stočių laidų. Tai, matyt, lėmė ne tik politiniai pokyčiai Sovietų Sąjungos valdančiosiose viršūnėse, tarptautiniuose santykiuose, bet ir sovietų valdžios techninis nepajėgumas visiškai nuslopinti gausias radijo stočių laidas. Daugiau dėmesio imta skirti ideologinėms priemonėms. LKP CK biuras 1959 m. lapkričio 5 d. priėmė nutarimą „Kontrapropagandos klausimu“, kuriame sakoma, jog „atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu neslopinamos „Amerikos balso“ laidos, tikslinga suaktyvinti kontrapropagandą prieš užsienio vedamą

ideologinę kovą“. Ideologinių institucijų vadovai Antanas Barkauskas (LKP CK), Boleslovas Baranauskas (LSSR MA Redakcija archyviniams dokumentams skelbti), Feliksas Bieliauskas (LKP Vilniaus miesto komitetas), N. Belianinas (LSSR ryšių ministerija), Jonas Januitis (LSSR radijo komitetas), Vasilijus Meščeriakovas (laikraštis „Sovetskaja Litva“), Vladas Niunka (LKP CK), Kazys Preikšas (LKP CK), Alfonsas Randaikičius (LSSR KGB), Donatas Roda (Eltai), Vytautas Zenkevičius (LSSR URM), Genrikas Zimanas („Tiesa“) buvo įpareigoti parengti priemonių planą kontrapropagandai sustiprinti⁸¹. LKP CK reikalavo, kad užsienio radijo laidų lietuvių kalba medžiaga būtų kruopščiai analizuojama ir panaudojama operatyviai kontrapropagandai per radiją ir televiziją. Vadovaujantis SSKP CK sekretoriato 1963 m. rugsėjo 28 d. nutarimu, LKP CK Ideologiniame skyriuje buvo sukurtas užsienio politinės propagandos sektorius, kuriame dirbo vedėjas ir du instruktoriai⁸². LKP CK rekomendavus, komunistų partijos miestų ir rajonų komitetuose, įmonių ir įstaigų partinių komitetų ideologinio darbo komisijose buvo sukurtos „buržuazinės ideologijos prasiskverbimo tyrinėjimo ir kontrapropagandos organizavimo grupės“. Numatyta kartą per ketvirtį rengti ideologinių darbuotojų informacinius pasitarimus apie „reakcinius užsienio spaudos ir radijo pasisakymus, nubrėžiant pagrindines kontrapropagandos kryptis“. Atskirai, svarbesniais klausimais operatyviai buvo informuojamos vietinės partinės organizacijos siekiant panaudoti šią medžiagą žodinėje propagandoje ir spaudoje.

Užsienio radijo laidų lietuvių kalba klausydavo ne tik LSSR radijo ir LKP CK struktūros, bet ir KGB specialiosios tarnybos; jų operatyviniai darbuotojai informuodavo SSRS KGB operatyvinę-techninę tarnybą apie laidų lietuvių kalba turinį, nusprendavo, kurių laidų galima leisti klausy-

tis, kurias reikia slopinti. Nurodymai slopinti buvo duodami tada, kai laidose buvo perduodama sovietinio režimo politinių nuostatų neatitinkanti medžiaga apie pasaulio įvykius, pasaulio politinių veikėjų, politinių organizacijų atstovų kalbos, kritikuojančios Sovietų Sąjungos vykdomą politiką, kai buvo transliuojamos laidos, atskleidžiančios Lietuvos istorijos slepiamus faktus, susijusius su Lietuvos inkorporavimu į SSRS, vykdomą nutautinimo politiką ir kt.⁸³ KGB ne tik klausydavosi radijo laidų ir reguliuodavo jų trukdymo intensyvumą, bet ir ieškojo būdų paveikti užsienio radijo stočių lietuviškų laidų redakcijas. LSSR KGB 1974 m. balandžio 3 d. savo padaliniams Lietuvoje išsiuntinėjo direktyvą, kurioje reikalavo skubiai įgyvendinti priemones siekiant paveikti užsienio radijo lietuviškų redakcijų darbuotojus. LSSR KGB rajonų skyrių viršininkams nurodė parinkti agentūrą ir patikimus asmenis, kurie giminystės ar šiaip draugiškais ryšiais susiję su žmonėmis, dalyvaujančiais užsienio radijo stočių darbe, surinkti duomenis apie jų politinę veiklą praeityje, pasitraukimo į Vakarus priežastis, dabartines nuotakas, išsiaiškinti, ar jie nori aplankyti Lietuvos SSR. Rajonų skyrių viršininkams nurodyta taip pat surinkti duomenis apie rajono teritorijoje gyvenančius žmones, kurie palaiko ryšius su užsienio radijo stotyse dirbančiais asmenimis, išsiaiškinti tų ryšių pobūdį ir galimybes, kuriuos asmenis galima panaudoti KGB rezgamose pinklėse. KGB darbuotojai turėjo surinkti radijo stočių darbuotojus kompromituojančią medžiagą, duomenis apie jų veiklą Antrojo pasaulinio karo metais ir Nepriklausomoje Lietuvoje⁸⁴.

Užsienio radijo stočių laidų trukdymo laipsnis atspindėjo SSRS užsienio politikos pokyčius. Jai sušvelnėjus ar darant nuolaidų dėl užsienio politikų spaudimo trukdymai tai sustiprėdavo, tai sušvelnėdavo. „Amerikos balso“, „Vokiečių bangos“, BBC

transliacijų slopinimas buvo nutrauktas 1956 m. šešis mėnesius, vykstant SSRS vadovų vizitui Didžiojoje Britanijoje iki Vengrijos sukilimo, 1959 m. – vykstant Nikitos Chruščiovo vizitui JAV, o sugrįžus vėl atnaujintas; po 1963–1968 m. sušvelnėjimo slopinimai vėl prasidėjo 1968 m. po Čekoslovakijos okupacijos, 1980 m. – po Lenkijos įvykių⁸⁵. Nors užsienio radijo laidų rusų kalba trukdymai susilpnėdavo, tačiau laidos lietuvių ir kitomis sovietinių tautų kalbomis buvo trukdomos ir toliau. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjunga 1960 m. liovėsi trukdžiusi britų transliacijas rusų kalba. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija, sveikindama BBC laidų rusų kalba slopinimo nutraukimą, pastebėjo, jog nematyti jokių ženklų, kad sovietai nustos trukdę britų transliacijas ir kitomis kalbomis⁸⁶.

Nepaisant įvairių pokyčių, užsienio radijo stočių trukdymai išliko iki devintojo dešimtmečio. Sovietų Sąjungoje 1986 m. buvo slopinamos 8 užsienio radijo stočių laidos: „Amerikos balsas“, BBC, „Laisvės“ radijas, „Laisvoji Europa“, „Vokiečių banga“, „Izraelio balsas“, „Pekino radijas“, „Korėjos radijas“. Slopinimui buvo naudojama 13 tolimojo gynimo radijo centrų ir 81 vietinio gynimo stotis. Vadinamieji tolimojo gynimo radijo centrai slopino maždaug 30 proc. užsienio radijo laidų visoje SSRS teritorijoje. Vietinio gynimo radijo stotys veikė 81 SSRS mieste ir slopindavo užsienio radijo stočių laidas 30 km zonoje. Kaip buvo pažymėta SSKP CK sekretoriaus Jegoro Ligačiovo ir SSRS KGB pirmininko Viktoro Čebrikovo 1986 m. rugsėjo 25 d. rašte SSKP CK „Dėl radijo stočių „Amerikos balsas“, BBC, „Pekino radijas“, „Korėjos radijas“ laidų slopinimo nutraukimo“, už šios zonos ribų slopinimo kokybė labai krisdavo. Tolimojo ir artimojo slopinimo centrai apėmė SSRS regionus, kuriuose gyveno apie 100–130 mln. žmonių. Daugelio SSRS regionų slopinimo centrai nepasiekdavo, o

slopinimo efektyvumas dalyje didelių Rusijos centro miestų, Baltijos ir Užkaukazės respublikose, jų teigimu, buvo žemiau vidutinio šalies lygio. Užsienio radijo stotis slopino per 3 tūkst. siųstuvų, kurių galingumas siekė 600 tūkst. kilovatų. Nors ir buvo sukurtas toks milžiniškas tinklas, visiškai nuslopinti radijo stotis visoje SSRS teritorijoje buvo sunkiai techniškai įgyvendinama⁸⁷.

Devintajame dešimtmetyje užsienio radijo trukdymai ėmė palengva mažėti. Tai lėmė Sovietų Sąjungoje vykę politiniai procesai. Apie daugelį anksčiau kruopščiai slėptų problemų prabilti viešai pačioje Sovietų Sąjungoje, gyventojams pateikiama daugiau objektyvios ir operatyvesnės informacijos apie įvykius šalyje ir užsienyje, sovietinėje periodinėje spaudoje pradėta kritiškiau analizuoti ekonominę ir vidaus politiką, pasisakoma prieš ideologines dogmas. 1986 m. rugsėjo mėn. buvo pasiūlyta nutraukti vyriausybinių „Amerikos balso“ ir BBC radijo stočių slopinimą. Ideologinės struktūros buvo priverstos pripažinti, kad šios radijo stotys stengiasi „laikytis objektyvaus požiūrio nušviesdamos tarptautinio gyvenimo, politikos, ekonomikos ir kultūros įvykius bei faktus“. Visiškai atsisakyti užsienio radijo slopinimų sovietų valdžia ir toliau nesiryžo, ypač tų, kurios negailestingai kritikavo sovietinę politinę sistemą, gynė žmogaus teises gyventi laisvai ir nepriklausomai. Laisvi pajėgumai buvo panaudojami tolesniam „Laisvės“ radijo, „Laisvosios Europos“, „Vokiečių bangos“ ir „Izraelio balso“ radijo stočių slopinimui, nes, anot sovietinių pareigūnų, šios stotys buvo „atvirai antisovietinio pobūdžio“. Dalį techninių priemonių siūlyta panaudoti sovietinio radijo transliacijoms į kapitalistines šalis išplėsti⁸⁸. Kai kurios stotys buvo išmontuotos. Užsienio radijo laidų slopinimas SSRS tautų kalbomis galutinai nutrauktas tik 1989 m. pradžioje. SSRS ryšių ministras 1988 m. gruodžio 19 d. pasirašė įsakymą, kuriuo buvo skelbiama,

kad nuo 1988 m. lapkričio 30 d. nutraukiamas užsienio radijo stočių, transliuojančių laidas į SSRS, slopinimas. Lietuvoje tokio turinio įsakymą ryšių ministras pasirašė 1989 m. sausio 23 d.⁸⁹

Užsienio radijo stočių, transliuojančių laidas pavergtų kraštų kalbomis, slopinimas, tęsėsis per 40 metų, parodė, kad laisvės siekių ir laisvo žodžio neįmanoma nuslopinti netgi tokiomis galingomis techninėmis priemonėmis, kurias naudojo sovietinė sistema.

Paradoksaliai susiklostė politinės aplinkybės, kad, žlungant Sovietų Sąjungai, užsienio radijo stotys tapo Rusijos demokratinų judėjimų tribūna, iš kurios tų judėjimų vadovai skleidė ir aiškino savo programas. Byrančios SSKP CK ideologinės struktūros reikalavo „imtis būtinų propagandinio poveikio priemonių“, kad demokratiniais sąjūdžiams būtų užkirstas kelias naudotis „Amerikos balso“, „Laisvės“, BBC radijo stotimis, transliuojančiomis radijo laidas SSRS tautų kalbomis, vertinant SSRS raidos situaciją, „aršiai užsipuolant SSKP, valstybinius sąjunginės valdžios organus“⁹⁰. SSRS AT Užsienio reikalų komiteto pirmininkas 1991 m. kovo 28 d. kreipėsi į SSRS užsienio reikalų ministrą A. Bessmertnij su tokiu raštu: „Atkreipia dėmesį ypač tendencingos, manevruojančios ant kišimosi į mūsų vidaus reikalus ribos kai kurių užsienio radijo stočių laidos rusų kalba. Ypatingą nerimą kelia tai, kad užsienio radijo stočių, kurių dauguma pagal savo statusą yra valstybinės, paslaugomis naudojasi SSRS judėjimai ir partijos, esančios opozicijoje sąjunginiams valdžios organams“. SSRS AT Užsienio reikalų komiteto pirmininkas siūlė Užsienio reikalų ministerijai savo kanalais „atkreipti JAV, Didžiosios Britanijos, VFR, Prancūzijos užsienio politikos žinybų dėmesį į tai, kad negalima paversti valstybinių radijo stočių, transliuojančių laidas SSRS, opozicinių partijų ir judėjimų, veikiančių mūsų šalyje, rupu“⁹¹.

LIETUVOS VALSTYBINGUMO IDĖJOS UŽSIENIO RADIO LIETUVIŠKOSIOSE LAIDOSE

Užsienio radijo laidose lietuvių kalba skleidžiamos Lietuvos valstybingumo atkūrimo idėjos pradėjo formuotis nuo pat pirmųjų šalies okupacijos dienų. Daugelis patriotiškai nusiteikusių gyventojų jungėsi į pasipriešinimo organizacijas, kurios ieškojo būdų prarastam valstybingumui atkurti. Karo metais pasaulio visuomenė buvo supažindinta su Baltijos kraštų okupacijos ir aneksijos aplinkybėmis. Lietuvoje buvo paskelbti surinkti dokumentai ir liudytojų parodymai apie prievartinį įjungimą į SSRS, įvykdytas represijas. Tai privertė daugelį pasaulio valstybių ne tik patvirtinti Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimo nuostatas, bet ir peržiūrėti ankstesnius Lietuvai nepalankius sprendimus. Savo moralinę paramą lietuvių tautos kovai dėl laisvės reiškė pasaulio visuomenė. Pasaulio valstybių pareiškimai dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo karo metais, pasaulio viešojo nuomonė puoselėjo viltį, kad Vakariai privers SSRS kariuomenę pasitraukti iš Lietuvos. LLA 1945 m. birželio mėn. išleistame atsišaukime „Prielikim Lietuvą mūsų!“, komentuo-dama Winstono Churchillio 1945 m. gegužės 13 d. pareiškimą dėl pokarinės Europos sutvarkymo, pabrėžė žodžius „dėl Europos demokratinės tvarkos atkūrimo“ ir kad „visi Europos kraštai, išvaduoti iš vokiečių okupacijos, galės kurti savistovų, nepriklausomą gyvenimą demokratiniais pagrindais...“ Atsišaukime sakoma, kad W. Churchillio ir H. Trumano pasakyti žodžiai rodo, jog „politinis režimas nebus paliktas jokioje valstybėje. Tai reiškia, kad ir mūsų šventoje žemėje enkavedistinis batas daugiau nebevaikščios“⁹². Lietuvos partizanų vienos apygardų štabo 1945 m. birželio 29 d. pranešime buvo reiškiamas vilčių, kad Lietuvos klausimas bus išspręstas Taikos konferenci-

joje. Jame išvestos istorinės analogijos: po Pirmojo pasaulinio karo 1918 m. Taikos konferencijoje Lietuvai pripažinta nepriklausomybė, nors Lietuvą pavergti ir tada siekė tie patys bolševikai, lenkai ir vokiečiai, be to, Lietuvos valstybė nebuvo žinoma ištisus šimtmečius. Dabar gi Lietuvos valstybė gyvavo ir buvo žinoma visam pasauliui kaip suvereni valstybė ištisus 25 metus, be to, Lietuva tuo metu tebeturėjo savo diplomatinis atstovus daugelyje pasaulio šalių. „Tad netenka kelti abejonės, kad mūsų Tautos suverenumas būsimoje taikos konferencijoje bus atstatytas“⁹³.

Politinių įvykių raida parodė, kad viltys greitai atkurti Lietuvos valstybingumą nepasitvirtino. Ji klostėsi Lietuvos nenaudai. Tarptautiniuose susitarimuose Lietuvos vardas nebuvo minimas. Tačiau viltis atkurti valstybingumą buvo gyva. Pasirodydavo atsisaukimų ir kreipimųsi, kuriuose buvo skelbiama, kad tarptautinė padėtis greitai pasikeis. Visi užsienio valstybių pareiškimai dėl tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo buvo priimami kaip artimiausios veiklos programa.

Lietuvių politinės ir pasipriešinimo organizacijos nuo pat pirmųjų pokario metų siekė, kad tarptautinėse konferencijose, sprendžiant pokario Europos sutvarkymo klausimus, nebūtų pamiršta ir Lietuva. VLIK'o ir Lietuvos diplomatinių misijų šefų konferencijoje 1946 m. vasarą sudaryta Taikos konferencijos delegacija parengė platų, dokumentais pagrįstą memorandumą, kuriame atskleidė tautos ir valstybės nueitą istorijos kelią, grobikiškus Ribbentropo–Molotovo 1939 m. susitarimus, Lietuvos indėlį kovoje su nacionalsocializmu, esamą Lietuvos tarptautinę ir vidaus padėtį, sienų klausimą, Lietuvos teises į reparacijas⁹⁴. JAV ir kitų valstybių vyriausybėms siunčiamuose memorandumuose buvo prašoma neratifikuoti susitarimų, parengtų „rusų ginklo įtakoje“, daryti žygių, kad iš Baltijos

valstybių būtų išvesta sovietinė kariuomenė ir kad būtų sudarytos sąlygos atkurti nepriklausomą Lietuvą, reiškiami pageidavimai, kad įstatymų projektuose nebūtų vartojamos formuluotės, kuriomis tiesiogiai ar netiesiogiai būtų pripažįstamas Baltijos valstybių aneksavimas.

Užsienio lietuvių organizacijos įvairiais būdais stengėsi surinkti kuo daugiau žinių apie politinę padėtį Lietuvoje ir paskleisti jas visuomenėje, vyriausybinuose sluoksniuose. S. Lozoraičio 1947 m. balandžio 15 d. *Pro memoria* pažymėta, jog užsienyje dažnai pastebima, kad pasirodymas spaudoje žinių apie okupacinės valdžios žiaurumus yra sovietų vyriausybei didžiai nemalonus, nes formuoja viešosios nuomonės nusistatymą Sovietų Sąjungos atžvilgiu. „Todėl žinių apie Lietuvos gyvenimą, okupantų valdžios veiksmus ir pan. dažnesnis perdavimas į užsienį būtų labai svarbus dalykas, galintis ligi tam tikro laipsnio stabdomai veikti bolševikų laikyseną Lietuvoje“⁹⁵. Lietuvos valstybingumo atkūrimo siekiai, okupacijos nepripažinimo klausimai buvo plačiai nušviečiami užsienio lietuvių leidžiamuose leidiniuose, o prasidėjus užsienio radijo laidų transliacijoms lietuvių kalba tapo ir šių laidų svarbiausiomis temomis, kurios buvo siejamos su pasaulyje vykstančiais politiniais pokyčiais, socialiniais-ekonominiais procesais. Užsienio radijo laidų organizatoriai siekė, kad, nušviečiant šiuos procesus, kuo plačiau atsispindėtų ir visos lietuvių tautos siekiai.

* * *

Prasidėjus užsienio radijo laidų lietuvių kalba transliacijoms, lietuvių visuomenė užsienyje atidžiai sekė radijo laidų Lietuvai turinį, analizavo jį. „Naujienos“ 1951 m. kovo 8 d. paskelbė Jeronimo Cicėno straipsnį, kuriame kritikuojamos „Amerikos balso“ laidos lietuvių kalba. Autorius, atskleidęs laidų trūkumus, siūlė į laidų rengimo darbą įtraukti kultūrininkus, o jų metu pateikti ne-

ilgas paskaitas bei žinias, kurių trokšta „lietuvis anapus geležinės uždangos“, daugiau skelbti medžiagos „tautiečių dvasiai pakelti“⁹⁶. „Dirva“, apžvelgdama „Amerikos balso“ radijo laidas, rašė, kad radijo programos Lietuvai sudaromos netiksliai, tose laidose nagrinėjama Amerikos konstitucija, kalbama apie Amerikos žemės reformą ir daug panašių ir net dar menkesnių dalykų. Laikraštis pabrėžė, kad Lietuvos žmonėms gerai žinoma Amerikos demokratija ir tokios laidos mažai tesuteikia jiems paguodos; pasak laikraščio, „reikia parodyti, kad išvadavimas artėja, kad jų broliai pabėgėliai dirba visomis išgalėmis vadavimo darbą ir kad visas laisvasis pasaulis susijungia politiškai ir kariškai prieš komunizmą“⁹⁷. Buvo siūloma radijo laidose pateikti daugiau žinių apie karinių štabų pasitarimus, Korėjos karą, lietuvių organizacijų ir veikėjų suvažiavimus, jų rezoliucijas, liečiančias Lietuvą.

Nuolatinis užsienio lietuvių domėjimasis radijo laidomis formavo šių laidų turinį, pagrindines kryptis. Kartu buvo pabrėžiama, jog programų turinio nustatymas priklauso ne tik nuo ten dirbančių lietuvių pareigūnų, bet ir nuo bendrų pasaulinės politikos tendencijų, vienos ar kitos valstybės pareigūnų. Laisvosios Europos komiteto pirmininkas, 1951 m. pabaigoje kalbėdamas apie komiteto veiklos pagrindines kryptis, nurodė, kad radijo informacija Rytų bei Vidurio kraštams yra prioritetinė veiklos kryptis, toliau – pagalba pabėgėliams ir esantiems už „geležinės sienos“⁹⁸. Panašių nuostatų dėl radijo laidų turinio laikėsi ir kitos radijo stotys, transliuojančios laidas Sovietų Sąjungos tautų kalbomis. „Amerikos balso“ radijo laidose 1965 m. buvo pabrėžiama, kad taikai ir žmonijos pažangai labai svarbus veiksnys yra geresnis susižinojimas, geresnė komunikacija tarp žmonių. JAV prezidentas Andrus Johnsonas, pristatydamas naują „Amerikos balso“ direktorių, sakė: „Patobulinus komuni-

kaciją, sulaukiama geresnio supratimo ir nyksta įtarimai, nepasitikėjimo užtvaros. Kai mes pažįstame savo kaimynus, galime pasidaryti draugais filosofiškai ir sociališkai. Iš tos draugystės gali išsirutulioti pasaulis, atsidavęs teisėtumo ir taikos atmosferoje“⁹⁹. Ši „Amerikos balso“ radijo specifika atspindėjo ir laidose lietuvių kalba. Jose buvo daug pasakojama apie tarptautinius politinius įvykius, informuojama apie padėtį pasaulyje. Radijo laidose buvo „atremiama melaginga komunistinė propaganda ir teikiama pasaulio viešajai nuomonei informacija apie Lietuvos padėtį bei pastangas jai išlaisvinti“. Transliuojamuose pašnekesiuose buvo kritikuojamas Lietuvos ekonominis atsilikimas ir Lietuvos komunistai dėl „sovietinio pavergėjo direktyvų vykdymo“. Lietuvos konsulas Petras Dauždvardis, kalbėdamas per „Amerikos balsą“ Vasario 16-osios 39-ųjų metinių proga, priminė JAV valstybės sekretoriaus ir senatorių pareiškimus šia proga ir pabrėžė: „Vaizduokime Lietuvą visur ir visada tokiomis spalvomis, kurios stiprintų ir teiktų paramą iš kitų. Vaizduokime okupuotą Lietuvą tokią, kokia ji yra. Skleiskime visur tautos vargus, kančias ir troškimus okupuotoje Lietuvoje. Pabrėžkime, kad lietuvių tauta reikalauja, kad okupantai iš Lietuvos pasitrauktų ir leistų lietuviams Lietuvoje savarankiškai tvarkytis ir valdytis, būti laisvais, niekieno nevaržomais žmonėmis laisvoje Lietuvoje“¹⁰⁰.

Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politikos klausimus, Lietuvos okupacijos problemas, užsienio lietuvių politinę veiklą plačiai nušvietė Romos radijas. Sava specifika išsiskyrė Vatikano radijo laidos. Vatikano radijas rengė ne tik laidas politiniais klausimais, religinio turinio valandėles, bet ir nuolat perdavinėjo straipsnius, kuriuose aiškinamas religijos ir politikos, religijos santykis su kitomis visuomenės gyvenimo sritimis, bažnyčios ir kultūros santykis moderniaje pasaulyje; daug buvo kalbama jauni-

mo auklėjimo tema. Bendras visų radijo stočių bruožas – užsienyje gyvenančių lietuvių kultūrinės veiklos bei spaudos apžvalgos, visuomeninio gyvenimo kronikos. Klausytojai buvo supažindinami su naujausiais lietuvių rašytojų ir mokslininkų darbais. Radijo laidose plačiai buvo minimos Lietuvos istorinės datos. Pristatant paskelbtus mokslinius Lietuvos istorijos tyrinėjimus buvo pabrėžiami Lietuvos valstybingumo klausimai, tautos ryžtas sugrįžti į nepriklausomų tautų bendruomenę.

Prasidėjus užsienio radijo transliacijoms lietuvių kalba, Lietuvos valstybingumo idėjos gynimas ir okupacijos bei aneksijos pasmerkimas tapo viena pagrindinių šių laidų temų. Radijo laidose kiekviena proga buvo atskleidžiami Sovietų Sąjungos siekiai įteisinti Lietuvos okupaciją, demaskuojami sovietinės propagandos teiginiai, kad Baltijos tautos socializmą pasirinkusios savo noru. Užsienio radijo laidose buvo pabrėžiama, kad šios Kremliaus kalbos nieko vertos. Pažymint Lietuvos okupacijos sukaktis, buvo prisimenami 1940 m. vasaros politiniai įvykiai ir vykęs pasipriešinimas. Laidose buvo pabrėžiama, kad rinkimai į Liaudies seimą „buvo paprasčiausia komunistų inscenizuota komedija“. Vienoje iš laidų buvo pasakojama, kaip buvo sudaromi Lietuvos darbo sąjungos kandidatų į Liaudies seimą sąrašai. Buvęs Liaudies seimo narys dr. Antanas Garmus netikėtai sužinojo, kad yra iškeltas kandidatu į seimą. Jo niekas nesiteiravo ir neprašė sutikimo. Veltui dr. A. Garmus stengėsi išsibraukti iš sąrašo. Komunistai jį įtikinėjo, kad tokių garbingų pareigų niekas neturįs teisės atsisakyti. Taigi kandidatai buvo verčiami kasti sau duobę ir laidoti net tėvynės nepriklausomybę¹⁰¹.

Užsienio radijo stočių laidose lietuvių kalba, atskleidžiančiose sovietų politiką rengiantis Lietuvos okupacijai ir ją aneksuojant, buvo remiamasi ir pačių sovietinių veikėjų kalbomis. „Amerikos balsas“ 1957 m.

komentavo Viačeslavo Molotovo pareiškimą SSRS Aukščiausiojoje Taryboje 1939 m. spalio 31 d., kuriame jis teigė: „Neteisinga sakyti, kad tos nepuolimo sutartys yra Sovietų Sąjungos įsikišimas į Estijos, Latvijos ir Lietuvos vidaus reikalus, kaip stengiasi įrodyti kai kurie užsienio spaudos organai. Priešingai, pasirašiusių valstybių suverenumą neliečiamybė yra tokiose savitarpio pagalbos sutartyse formaliai pripažinta ir nesikišimo į kitos valstybės vidaus reikalus dėsnis jose yra patvirtintas. Plepalai apie Pabaltijo šalių sovietizaciją tegali tarnauti mūsų bendrų priešų interesams“¹⁰². Gyvenimas parodė, kad tokie ir panašūs pareiškimai SSRS buvo tik širma pridengti savo tikriesiems kėslams.

* * *

Laidose lietuvių kalba buvo atskleidžiami sovietinės propagandos būdai, kuriais pateisinamas Lietuvos valstybingumo sunaikinimas. Vienas iš jų – sovietinių ideologų skelbiamos klasių kovos esmės atskleidimas. „Viena sovietinės propagandos suktybė, – kalbėjo Romos radijas 1966 m., – yra Kremliaus teisinis laisvųjų kraštų pavergimas – klasių kova. Esą visose buržuazinėse valstybėse vyksta aštrūs kiverčiai tarp darbo žmonių ir darbdavių, tarp neturtingųjų ir turčių. [...] Skriaudžiamųjų žmonių prašomi, Sovietai atėjo jiems į pagalbą ir padėjo sutriuškinti liaudies išnaudotojus. Argi tai tiesa?“ Remdamasis istoriniais faktais radijas pabrėžė, kad tai buvo kova dėl žemės, tėvynės laisvės, dėl jos kalbos ir tikėjimo. „Laisvės kovotojų, miško brolių, partizanų, ar kaip juos bevardintume, eilėse šalia stambaus ūkininko ryžtingai kovojo buvęs jo samdiny arba mažžemis, kuriam bolševikai žadėjo palikti žemę. Į ginkluotą pasipriešinimą įsijungė ne tik Lietuvos kaimas, bet ir miestas. Partizanų gretose šalia žemdirbių matome mokinius, studentus, mokytojus, valdininkus, amatininkus, darbininkus, net ir kuni-

gus – žodžiu, visų klasių bei profesijų atstovus“¹⁰³. Tai rodo ir sovietiniai archyviniai šaltiniai. LSSR MVD kariuomenės karinio tribunolo pažymoje LKP(b) CK apie 1944–

1946 m. teismo procesus pateikiama nuteistųjų socialinės sudėties statistika būtent tai ir patvirtina (žr. lentelę).

LSSR MVD kariuomenės karinio tribunolo nuteistųjų 1944–1946 m. socialinės sudėties statistika¹⁰⁴

Inkriminuojamo nusikaltimo sudėtis	Iš viso	Dvarininkų	Stambių ūkininkų	Vidutiniųjų ūkininkų	Vargingųjų valstiečių	Dvasininkų	Amatininkų	Iš visų nuteistųjų		
								inteligentų	besimokančio jaunimo	moterų
Partizanai	5474	6	831	3152	1250	2	233	444	22	232
Organizacijų nariai	2218	–	548	1228	376	6	60	283	151	46
Partizanų rėmėjai	2162	2	370	1167	603	1	19	192	3	810
Šnipai	455	–	106	240	105	–	4	71	–	44
Policininkai	978	1	199	542	213	–	23	130	2	–
Seniūnai	356	–	136	189	29	–	2	23	–	–
Iš viso	11643	9	2190	6518	2576	9	341	1143	178	1232*
Procentais	100	0,1	18,8	56,0	22,1	0,1	2,9	9,8	1,5	10,6

* Taip dokumente, turėtų būti 1132.

Iš lentelės matyti, kad per trejus metus nuteistų už antisovietinį pasipriešinimą vadinamųjų „dvarininkų“ ir „buožių“, arba „klasiniu atžvilgiu svetimų sovietinei valdžiai elementų“, buvo tik 2199, arba 18,9 proc. visų nuteistųjų. Daugumą sudarė paprasti Lietuvos žmonės, tikri šalies patriotai, tiek kovoję partizanų gretose, tiek rėmę laisvės kovotojus. Komunistinė propaganda, mėgindama paneigti istorinę tiesą, vadino pastaruosius suvedžiotaisiais arba suklaidintaisiais žmonėmis. „O iš tikrųjų, – skelbė radijas, – sovietų pusėje kovoję lietuviai buvo apgailėtinos komunistinės propagandos aukos. Jiems buvo įkalbėta, jog reikia išnaikinti buožes, kurių žemė amžiams priklausysianti buvusiems samdiniams ir jų vaikams. Ir kas gi atsitiko? Visi, patikėję komunistų partija, buvo apgauti. Tuoju po ginkluoto lietuvių pasipriešinimo palau-

žimo buvo pradėti kolchozai. Naujakuriai, nesuspėję nuimti net pirmojo derliaus, buvo drauge su jų persekiotojais ūkininkais suvaryti į bolševikinius dvarus ir paversti baudžiauninkais. [...] Laisvės kovotojus sunaikino, ūkininkus iš gimtųjų sodybų išmetė, kankino ir Sibiran trėmė iš Rusijos atsiųstieji specialūs NKVD daliniai. Vadinas, tuoj po karo vykęs ginkluotas sukilimas nebuvo jokia klasių kova, bet karžygiškas visos mūsų tautos pasipriešinimas okupantui“, – daroma išvada radijo laidoje¹⁰⁵.

* * *

Romos ir kitų radijo stočių laidose buvo atskleidžiamos sovietų pastangos iškelti ir sureikšminti jiems naudingus istorinius faktus. Istorinius įvykius sovietinė propaganda pateikdavo taip, kad įtikintų pasaulį, jog neva Lietuvos žmonės patys pasirink-

ko sovietinę santvarką dar 1918–1919 m., sovietiniai tankai 1940 m. ne okupavo Lietuvą, o tik padėjo atkurti sovietų valdžią. Radijo laidose buvo pabrėžiama, jog po Pirmojo pasaulinio karo niekam nereikėjo įrodinėti, kad atkurta Lietuvos nepriklausomybė, nes visi aiškiai tai juto ir matė. Dabar visi nuolat jaučia ir mato, kad Lietuvoje šeiminkauja ne lietuviai, bet „vyresnieji broliai“. Lietuviai tik gali skelbti soclenktynes, kas greičiau įvykdys ir viršys Maskvos padiktuos planus¹⁰⁶. Politikas daktaras Antanas Olis 1953 m. Vašingtone skaitytoje paskaitoje pabrėžė, kad Lietuvos valstybė susikūrė ne 1918, o 1253 m., kai kunigaikštis Mindaugas sujungė skirtingas lietuvių gentis ir vainikavosi Lietuvos karaliumi¹⁰⁷; sovietų valdžios veikimas Lietuvoje 1918–1919 m. buvo tik pretenzingų agitatorių veikla. Lietuvos valdžia iki 1919 m. vasaros pabaigos sugebėjo išstumti raudonarmiečius iš visos Lietuvos, o kur neliko raudonarmiečių, ten neliko ir jokios sovietų valdžios, nes, išskyrus iš Rusijos atsiųstus raudonarmiečius, jos niekas negynė. „Tai vis bandymai raudonais siūlais užsiūti Kremliaus valdovų ginkluotas intervencijas Lietuvoje kaip 1919 m., taip ir 1940 metais“, – teigė radijas. Pasak jo, Kremlius yra įpareigojęs ištisą istorijos perrašinėtojų talką įrodinėti, kad tada pati Lietuvos liaudis atkūrė sovietų valdžią. Dėl to svarbu dažniau ir garsiau bent iš tolo priminti, kaip Lietuvos pagrobimas iš tikrųjų buvo suplanuotas ir suorganizuotas. Romos radijas, 1976 m. gegužės 5 d. komentuodamas „Europos lietuvių“ paskelbtą straipsnį „Revoliucija ar okupacija Lietuvoje“, sakė: „Visa eilė autorių jau yra rašę apie tariamą revoliuciją Lietuvoje 1940 metais. Įrodinėjama, kad ne Raudonoji armija, o Lietuvos liaudis nuvertė Lietuvos vyriausybę ir prijungė kraštą prie Sovietų Sąjungos“. Toliau pabrėžiama, kad „deja, nei liaudis, nei partija čia neturėjo jokio balso, kuris buvo diktuojamas tikrai Raudonosios armijos“¹⁰⁸.

Radijo laidose buvo analizuojama pokario metų politinė padėtis Lietuvoje, atskleidžiamos partizaninio karo priežastys. Viena iš partizaninio karo priežasčių – beato-dairiškas krašto sovietinimas. Perduotame per radiją pranešime apie Amerikos lietuvių socialdemokratų suvažiavimą, įvykusį 1965 m., pabrėžiama, kad sovietų valdžia 1945–1949 m., „laužydama Lietuvoje buvusius žemės ūkio santykius ir brutaliu būdu brukdama Lietuvos valstiečiams-ūkininkams pavergimo ir žiauraus išnaudojimo savąją kolchozų tvarką, sukurstė brolžudišką karą Lietuvoje. Jo eigoje okupantas pakartotinai vykdė dar ir kitą žiaurų Lietuvos gyventojų žudymą – lietuvių tautos naikinimą – genocidą“¹⁰⁹.

* * *

Lietuvoje ir išeivijoje sovietai skleidė mintį, kad dabartinė Lietuvos padėtis esanti stabilizuota visiems laikams, kad visos pastangos atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę esančios bergždžios. Kartu būdavo priduriama, kad dabartinės sąlygos „atskleidžia lietuvių tautai plačiausias kultūrinės veiklos galimybes ir didžiuosius pasiekimus“. Minint Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių įjungimo į SSRS dvidešimtmetį, užsienio spaudos radijo apžvalgose buvo pabrėžiama: „Dažni komunistinės spaudos nusi-skundimai dėl tariamo buržuazinio nacionalizmo apraiškų ir išpėjimai dėl įtakos, kurią daranti užsienio propaganda, rodo, kad sovietams nepavyko palaužti tautinį ir religinį Pabaltijo tautų pasipriešinimą, praėjus 25-eriems metams nuo priverstinio įjungimo į sovietinę imperiją“¹¹⁰.

Radijo komentarai griaudavo Lietuvos SSR propagandininkų bandymus įtikinti išeiviją, kad Lietuva yra laisva, nepriklausoma, suvereni socialistinė valstybė, gyvenanti klestėjimo laikus, turinti savo vyriausybę, teritoriją, karinius dalinius ir t. t. Ideologiniais štapais pagrįsta propaganda subliukšdavo

nuo paprasčiausių argumentų. Sovietiniai veikėjai ieškodavo svaresnių argumentų, aiškindami, kad Lietuva nesanti suvereni valstybė tarptautine prasme, bet respublika, įsijungusi į federaciją. Tokie aiškinimai galėdavo įtikinti tik tuos, kurie nedaug težinojo apie Lietuvos padėtį. Romos radijas 1970 m. pabrėžė, kad į valstybių federaciją įsijungti gali tik laisvas kraštas savo noru. Proletariškos diktatūros sistemoje visa valdžia sutelkta Maskvoje, o vilniškei „vyriausybei“ telieka vykdyti Maskvos įsakymus. Radijo laidoje buvo atkreiptas dėmesys ir į tai, jog išeivijoje būta kito pobūdžio iliuzijos, būtent kad laisvė Lietuvai ateis savaime, kad nėra ko aimanuoti nei kovoti, nes tai beprasmiška. Taip pat buvo pabrėžta, kad ir pirmoji, ir antroji iliuzija yra pavojingos, nes jos silpnina tautiečių budrumą, mažina jų ryžtą. Pasidavusieji propagandinei iliuzijai, kad Lietuva laisva, klestinti valstybė, netgi turtingesnė, pažangesnė už nepriklausomybės laikotarpio, nebesirūpina tautos gerove ir tik pataikauja vyresniajam broliui – rusui. Pasidavusieji antrai iliuzijai, kad išeivijos pastangos beprasmės, nejučiomis atitrūksta nuo laisvės kovos. Radijo laidoje keliama mintis, jog išeivijos balsas buvo reikšmingas atkuriant nepriklausomą Lietuvą, jis gali būti ne mažiau reikšmingas ir ateityje. „Mūsų uždavinys – matyti tikrovę ir ją veikti, kad ir mažu kupstu ant didžiųjų kelio“¹¹¹. Romos radijo laidų cikle „Kovos keliu į laisvę“ 1970 m. rugpjūčio 16 d. profesorius Stasys Žymantas kalbėjo, kad „lietuvių išeivių pasitraukimas iš okupuotos Lietuvos reiškia bekompromisinį pasisakymą ir protestą prieš Lietuvos pavergimą ir kategorišką atsisakymą pripažinti vadinamąjį Lietuvos įjungimą į Sovietų Sąjungą, kaip jėgos, saivalės, prievartos ir neteisės aktą. Tas laisvųjų lietuvių atsisakymas pripažinti Lietuvos valstybės prievartinį panaikinimą sudarė ir tebesudaro nepajudinamą ir nepakeičiamą

lietuvių vedamos kovos už laisvę principą ir visą dabartinės Lietuvos laisvės bylos pagrindą. [...] Tačiau pats Lietuvos aneksijos nepripažinimo principas savaime dar nereiškia nei veiksmo, nei akcijos esamai neteisėtai padėčiai pakeisti. Tautai gyvenant priespaudoje, išeivio veikla užsienyje savo krašto laisvei atgauti tik tada bus sėkminga ir paveiki, kai ji bus atremta tvirtais ryšiais ir saitais su kraštu, giliu krašto padėties ir jame nuolat vykstančių pasikeitimų pažinimu, kai užsienio lietuviai laikys save nedaloma tautos dalimi, atmindami, kad tėvynėje liko širdis, kaip skelbė didysis išeivis Adomas Mickevičius, o pati tauta į juos žiūrės kaip į savo narius, ją atjaučiančius, į jos gyvenimą įsijaučiančius, jos vargais ir lūkesčiais gyvenančius, jos labui ir laisvei ištikimai dirbančius“¹¹².

* * *

Po Antrojo pasaulinio karo daugeliui anksčiau priklausomų šalių laisvu gyventojų apsisprendimu buvo suteikta nepriklausomybė, sukurtas valstybingumas. „Tuo tarpu Sovietų Sąjunga eina visai priešingu keliu, – kalbėjo „Amerikos balsas“ 1958 m. gruodžio 20 d. – Ji eina istorijoje dar negirdėtu tautų pavergimo keliu. Antrojo pasaulinio karo metu ir po karo Maskva pavergė 11 senų, nepriklausomo gyvenimo tradicijas sukūrusių aukštos civilizacijos tautų, sukurdamą 11 satelitinių, t. y. kolonialinių valstybių pilna to žodžio prasme“¹¹³. Užsienio radijo stotys 1958 m. komentavo Vakarų spaudoje paskelbtą W. Churchillio straipsnių seriją „Šaltoji taika ir visuotinis tikslas“, skirtą Rytų ir Vakarų santykiams. Apie Sovietų Sąjungos santykius su jos kontroliuojamais kraštais buvo pabrėžiama, kad tos tautos visada kels maištą prieš kolonijinę sovietų imperiją ne todėl, kad ji yra komunistinė, bet todėl, kad ji toms tautoms svetima ir neša priespaudą¹¹⁴. JAV prezidentas

1959 m. balandžio 4 d. pareiškė, kad „amerikietis kovoja prieš dykumas ir laukiniškumą, o rusas – prieš civilizaciją visais ginklais“, „pagrindinis amerikiečio įrankis savo tikslams pasiekti yra laisvė, o ruso – baudžiava“, „mes matome rusų tautą patekusią į imperialistinį komunizmą, kuris tikisi paveikti jau ne pusę, o visą pasaulį. Jo metodai yra įvairiarūšiai: ir propaganda, ir politinė diversija, ir ekonominis smelkimas, ir panaudojimas jėgą ar ją grasinimas“¹¹⁵.

Radijo laidose buvo apžvelgiama ir komentuojama pasaulio spauda, kurioje nuolat buvo skelbiami pareiškimai, įrodantys, kad Baltijos valstybės irgi yra politinės prievartos aukos. „News week“ 1966 m. rugpjūčio 29 d. priminė, kad Baltijos tautos buvo pavergtos prieš 24 metus ir kad jos turi skirtingą europietišką „kvapą“. Daugelis rusų vyksta atostogauti į Baltijos šalis kaip į tikrą Vakarų Europą. Maskvos valdovams Baltijos valstybės yra daugiau negu vasarojimo vieta. Jos sovietams yra nepaprastai svarbios ekonominiu atžvilgiu. Nors Baltijos valstybių plotas sudaro tik 1 proc. Sovietų Sąjungos ploto, tačiau čia yra pagaminami 8 proc. visų Sovietų Sąjungoje gaminamų metalų pjovimo mašinų, 12 proc. visų skalbimo mašinų ir t. t.¹¹⁶

Sovietmečiu Lietuvoje susiklostę gamybiniai, visuomeniniai ir politiniai santykiai užsienio radijo laidose buvo įvardijami kaip sovietinis neokolonializmas. Analizuojant ekonominius ir politinius sovietinio kolonializmo aspektus, buvo pabrėžiama, kad sovietinis kolonializmas ūkiniu atžvilgiu nesilaikė tradicinės kolonijų politikos, kai kolonijos buvo laikomos tik žaliavų šaltiniais. SSRS naujai kuriama pramonė rėmėsi įvežtinėmis žaliavomis, o jos gaminiai keliavo į „plačiąją tėvynę“, neklausiant vietos gyventojų, ar jie patenkinti padiktuotu atsiskaitymu. Anksčiau kolonijinės valstybės neleido jų valdomiems kraštams išugdyti stambio-

sios pramonės, išnaudodamos juos kaip žaliavos ir pigaus darbo šaltinius, o sovietinis neokolonializmas išnaudojo nerusų tautas, kurdamas jose pramonę, priklausančią nuo įvežamų žaliavų, taip visiškai pririšdamas jas prie Sovietų Rusijos ir neleisdamas tiems kraštams dalyvauti jų darbo vaisių pasiskirstyme. Radijo laidose buvo atskleidžiami ir kiti sovietinės ūkinės politikos aspektai. Romos radijas, komentuodamas Kazimiero Meškausko knygą „Tarybų Lietuvos industrializavimas“, citavo: „Susikūrus po Antrojo pasaulinio karo socialistinei stovyklai, buvo nuomonių, kad tarptautinio pasidalinimo pagrindu galbūt tikslinga atskiras socialistinės stovyklos šalis, turinčias palankesnes tam sąlygas, specializuoti žemės ūkio produktų ir žaliavų gamyboje, o reikiamas pramonės prekes tiekti jiems iš kitų socialistinės stovyklos industrinių šalių“. Taigi, daroma išvada, po karo Kremliaus vadovams buvo šovę į galvą užimtuose kraštuose pritaikyti senąją kolonijų politiką. Vėliau šios taktikos bent iš dalies atsisakyta, tačiau retsykliais, sustiprėjus valdančiųjų viršūnių imperialistiniams siekiams, ji vis atgimdavo¹¹⁷.

Pradėjus irti pasaulinei kolonijinei sistemai, radijo stočių laidose lietuvių kalba buvo keliami reikalavimai pasmerkti sovietinį neokolonializmą. „Amerikos balsas“ 1960 m. perdavė Pavergtų Europos tautų seimo kreipimąsi į JAV prezidentą, kuriame seimas prašė prezidentą pasmerkti sovietų kolonializmą, kai jis kalbės Jungtinių Tautų visumos susirinkime¹¹⁸. Romos radijas, 1964 m. rugsėjo 10 d. kalbėdamas šiuo klausimu, pabrėžė, kad sovietiniai vadai nuolat kalba apie išsivadavimą iš kolonializmo ir ekonominės priespaudos, tačiau gyvenimas sovietijoje rodo, kad aršiausias imperializmas yra ne kur kitur, o Sovietų Sąjungoje, kuri užgrobusi Lietuvą ir kitas tautas¹¹⁹. Vatikano radijas 1965 m. sausio 12 d. laidoje pranešė, kad Tarptautinė žmogaus teisių ly-

ga, kurios būstinė yra Niujorke ir kuri turi Jungtinių Tautų patarėjo teises, įteikė Jungtinių Tautų komisijai kolonializmui likviduoti raštą, primindama, kad jau 1962 m. birželio 15 d. tai komisijai buvo įteikusi memorandumą „Dėl kolonializmo Pabaltijo valstybėse“. Minėtame rašte pabrėžiama, kad kolonializmo naikinimo logika reikalauja atkreipti dėmesį į Sovietų Rusijos pagrobtas teritorijas¹²⁰. Siekiant atkreipti Jungtinių Tautų Organizacijos dėmesį į Lietuvos ir kitų Baltijos šalių padėtį, ir vėliau radijo laidoje buvo kalbama apie reikalavimus, kad JTO nedelsdama imtųsi priemonių sovietiniam kolonializmui panaikinti, perduodami pranešimai apie užsienio lietuvių jaunimo, kitų Baltijos šalių žmonių žygius į JTO dėl sovietinio kolonializmo panaikinimo¹²¹. Romos radijas 1966 m. balandžio 18 d. laidoje „Jungtinės Tautos – ginklas prieš kolonializmą“ pasakojo apie pasirengimą Čikagoje įvyksiančiam Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui. Radijo laidoje pabrėžiama, kad šio kongreso tikslas – „priminti pasauliui Lietuvos priespaudą ir prašyti iš Jungtinių Tautų Organizacijos, kad dėtų pastangų tai priespaudai pašalinti. Laisvojo pasaulio lietuvių tarpe vyksta parašų rinkimas. Tie parašai bus įteikti Jungtinėms Tautoms su minėtąja peticija. Kai kas gali pasityčioti ar teigti, kad tai vis tiek neatneš naudos. Mes, savaime suprantama, neginčijame fakto, kad lietuvių peticija Jungtinėms Tautoms, lydiama net ir, pavyzdžiui, dešimties milijonų parašų, neprivers Sovietus išsikraustyti iš Pabaltijo, kaip lygiai žinome, kad ir Jungtinės Tautos neturi priemonių šiuo metu priversti Sovietus apleisti mūsų kraštą ir jam grąžinti nepriklausomybę. Bet, nežiūrint to, mes esame įsitikinę mūsų žingsnių ir pastangų naudingumu. Jei šiandien mes neturime priemonių Sovietus priversti pasitraukti iš mūsų krašto, tai mes turime kitų svarbių ginklų, kuriais galime Lietuvai pagelbėti.

Mūsų ginklas yra propagandinis. [...] Pastarųjų metų bėgyje Jungtinėse Tautose vykusių diskusijų metu ne kartą buvo iškeltas Baltijos valstybių, taigi ir Lietuvos, likimas. Svarstant kolonializmo likvidavimą, Didžiosios Britanijos atstovas, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų pilnates posėdyje priminė, kad naujosios kolonijos yra Lietuva, Latvija ir Estija. Irano atstovas ta pačia proga priminė, kad ne senasis kolonializmas, o neokolonializmas šiandien sudaro pavojų tautų nepriklausomybei. ... Priminsime, kad net ir prezidentas Kenedis savo laiku kalbėdamas Jungtinėse Tautose pažymėjo, kad tautų apsisprendimo banga komunistinės imperijos dar nepasiekė. Vienas svarbiausių laisvųjų lietuvių uždavinys kaip tik ir yra priminti laisvajam pasauliui šį faktą, kartu reikalaujant, kad toji apsisprendimo teisė būtų pritaikoma taip pat ir Lietuvai“¹²². Lietuvių jaunimo peticiją, smerkiančią Sovietų kolonializmą Europoje, reikalaujančią grąžinti Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę, pasirašė tūkstančiai lietuvių, latvių, estų ir kitataučių Lietuvos bičiulių. Daugelis pasirašiusių pirmą kartą išgirdo apie Lietuvos pavergimo faktą. Į jaunimo centrą Amerikoje plaukė užpildyti lapai iš Brazilijos, Australijos, Argentinos, Kanados, Naujosios Zelandijos bei kitų valstybių¹²³. Romos radijas 1966 m. liepos 22 d. perdavė laikraščio „Draugas“ pranešimą, kad Jungtinių Tautų Organizacijoje lankėsi lietuvių jaunimo delegacija ir perdavė peticiją, prie kurios pridėta daugiau kaip 30 tomų parašų. Nors Jungtinių Tautų Organizacijos sekretorius ir atsisakė delegaciją priimti (ją priėmė Jungtinių Tautų biuro pareigūnas), tačiau šis jaunimo žingsnis neliko be atsako. Lietuvių jaunimo antikolonialinė lyga, kuriai Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso vadovybė buvo pavedusi rūpintis jaunimo peticijos įteikimu JTO, spalio mėn. gavo Jungtinių Tautų atsakymą. Žmogaus teisių gynimo komi-

sijos valdininko pasirašytame rašte sakoma, kad apie jaunimo peticiją dėl sovietinio kolonializmo Lietuvoje pasmerkimo ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo nustatyta tvarka bus informuoti visi Žmogaus teisių gynimo komisijos nariai. Peticijos kopija bus pasiųsta kaltinimo paliestai atstovei, šiuo atveju Sovietų Sąjungai¹²⁴. Iš Vatikano ir Romos radijų pranešimų sužinome, kad 1966 m. spalio 22 d. JAV senatas vienbalsiai priėmė rezoliuciją Nr. 415, kurioje reikalaujama laisvės Baltijos kraštams¹²⁵. Rezoliuciją prieš mėnesį buvo priėmusi senato užsienio reikalų komisija. Senatas ragino prezidentą apeliuoti į Jungtinių Tautų Organizaciją ir veikti per ją viešąją nuomonę, kad Baltijos valstybėms būtų grąžinta laisvė ir nepriklausomybė. Radijo laidose tai buvo įvertinta kaip moralinis laimėjimas Baltijos kraštų laisvinimo kovoje¹²⁶. Radijo laidose analizuojant sovietinio kolonializmo klausimus buvo atskleidžiama tautų apsisprendimo teisės esmė komunistinio režimo sąlygomis. Romos radijas 1965 m. birželio 8 d. laidoje apie lenininę nacionalinę politiką pabrėžė, kad Lenino rašiniai, ypač nacionalinės politikos klausimais, niekada nesiderino su sovietine praktika¹²⁷.

IŠVADOS

Lietuvių tautos kovoje dėl laisvės svarbus vaidmuo teko laisvės ir pasipriešinimo idėjų skelbimui ir platinimui. Pogrindiniai laikraščiai ir kiti leidiniai supažindindavo gyventojus su partizanų kova ir gyvenimu, skelbė partizanų įsakymus, užsienio informaciją. Spaudos informacijas ir pranešimus papildydavo užsienio radijas. Partizanams radijas buvo ne tik žinių šaltinis, bet ir ryšio priemonė. Per keletą dešimtmečių susikūrė platus užsienio radijo stočių, transliuojančių laidas lietuvių kalba, tinklas. Daugiau

kaip pusę amžiaus trukusios įvairių radijo stočių transliacijos lietuvių ir kitų tautų kalbomis rodo, kad jų veikla nebuvo tik propagandinė kampanija, bet gili, nuolatinė politinių procesų analizė. Lietuvos valstybingumo idėjos gynimas ir okupacijos bei aneksijos pasmerkimas tapo viena pagrindinių užsienio radijo laidų lietuvių kalba temų. Radijo laidose buvo ryški idėja, kad sovietinis režimas yra laikinas ir kad anksčiau ar vėliau Lietuva ir kiti kraštai atkurs prarastą valstybingumą taikiu būdu, susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms, nes komunistinė sistema nuolat iro, nors ir ne taip sparčiai, kaip daug kam norėjosi.

Siekiant užkirsti kelią laisvės idėjų plitimui radijo bangomis, žinioms apie sovietinio režimo vykdomą kitų tautų pavergimo politiką, pasaulyje vykstančius nepalankius jam politinius procesus, Sovietų Sąjungoje buvo sukurtas didžiulis techninis monstras užsienio radijo stočių laidoms slopinti. Be techninio slopinimo, Sovietų Sąjunga taikė ir ideologines priemones sukelti klausytojų nepasitikėjimą užsienio radijo stotimis. Užsienio radijo laidų klausytojai buvo terorizuojami, persekiojami. Užsienio radijo stočių, transliuojančių laidas pavergtų kraštų kalbomis, slopinimas, trukęs per 40 metų, parodė, kad laisvės siekių ir laisvo žodžio neįmanoma nuslopinti netgi tokiomis galimomis techninėmis, represinėmis ir ideologinėmis priemonėmis, kurias naudojo sovietinė sistema. Paradoksaliai susiklostė politinės aplinkybės, kad, žlungant Sovietų Sąjungai, užsienio radijo stotys tapo Rusijos demokratinių judėjimų tribūna įtvirtinant naujas politines tendencijas.

Užsienio radijo stočių laidos visada turėjo didžiulį klausytojų būrį, kuriam jos buvo tarsi švyturys, nušviečiantis sunkų ir pavojingą kelią į laisvę. Nei persekiojimai, nei sovietų valdžios skleidžiama dezinformacija apie užsienio radijo stočių laidas nesuma-

žino pasitikėjimo jomis. Nuodugni politinių įvykių analizė, valdžios institucijų slepiama informacija apie padėtį SSRS, Lietuvoje ir kituose kraštuose padėjo puoselėti laisvės viltis, tikėjimą Lietuvos valstybingumo atkūrimo perspektyva. Laidose pateiktos medžiagos apibendrinimas ir politinių aplinkybių analizė rodo, kad tauta, jos ryžtas gyven-

ti laisvai atliko svarbiausią vaidmenį kovoje dėl valstybingumo atkūrimo.

Lietuvos gyventojus radijo bangomis pasiekiančios žinios apie užsienio lietuvių pastangas atkurti Lietuvos valstybingumą, politinių procesų analizė žadino laisvės siekius, viltį nusikratyti okupacinio režimo, grindė kelią naujam tautos atgimimui.

Nuorodos

¹ R. Pleikys, *Jamming*, Kaišiadorys, 1999, 163 p.

² S. Štikelis, „Radijo raida“, *Žurnalisto žinyas*, Kaunas, 1992, p. 153–160.

³ VKP(b) CK Politinio biuro 1941 m. posėdžių protokolai Nr. 34, Rusijos valstybinis socialinės-politinės istorijos archyvas (toliau – RGASPI), f. 17, ap. 3, b. 1041.

⁴ SSRS ryšių ministerijos įgaliojimo Lietuvos radijo tinklų direkcijos 1944 m. lapkričio 11 d. pranešimas apie radiofikavimą Lietuvoje, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 7, b. 273, l. 170.

⁵ LSSR NKVD OBB viršininko 1944 m. gruodžio 7 d. pažyma apie 1944 m. liepos 15–lapkričio 30 d. iš partizanų paimtus ginklus, *ibid.*, b. 91, l. 51.

⁶ Generolo P. Vetrovo 1944 m. rugsėjo 27 d. raštas LKP(b) CK sekretoriui A. Sniečkui, *ibid.*, l. 27.

⁷ LSSR MGB Transporto skyriaus viršininko 1947 m. sausio 25 d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui, *ibid.*, ap. 10, b. 275, l. 4–5.

⁸ LSSR MVD Lietuvos baseino viršininko 1954 m. kovo 9 d. informacinis raštas LKP CK, *ibid.*, ap. 133, b. 53, l. 72.

⁹ LSSR KGB 1974 m. balandžio 4 d. pažyma apie „Amerikos balso“ radijo stoties lietuvių skyriaus priešą veiklą, *ibid.*, f. K-1, ap. 3, b. 714, l. 8.

¹⁰ Jono Antanaičio 1945 m. birželio 1 d. tardymo protokolas, *ibid.*, baudžiamoji byla P-15082-Li, l. 153.

¹¹ LKP(b) CK VII plenumo (1945 m.) stenograma, *ibid.*, f. 1771, ap. 8, b. 14, l. 151.

¹² LLA biuletenis „Alio! Kalba „Laisvasis Lietuvos radijas““, *ibid.*, f. K-1, ap. 3, b. 158, l. 121.

¹³ Partizanų ir agentūrinių žvalgų radistų slėptuvės (vietos parinkimas, įrengimas ir naudojimas), *ibid.*, l. 171–174.

¹⁴ LKP(b) CK VII plenumo (1945 m.) stenograma, *ibid.*, f. 1771, ap. 8, b. 14, l. 150.

¹⁵ NKVD–NKGB įgaliojimo Lietuvoje 1945 m. spalio 7 d. raštas NKVD–NKGB Vilniaus sektoriaus

viršininkui dėl radijo siųstuvo paėmimo, *ibid.*, f. K-1, ap. 18, b. 64, l. 115.

¹⁶ LSSR NKGB liaudies komisaro 1946 m. vasario 4 d. raštas, *ibid.*, b. 5, l. 47.

¹⁷ LSSR URM spaudos apžvalgos biuletenis, 1946 m. spalio 16 d., Nr. 7, *ibid.*, f. 1771, ap. 9, b. 280, l. 47; Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-754s, ap. 13, b. 128, l. 19.

¹⁸ LSSR MGB 1947 m. sausio 18 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Vakarų Europoje, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 277, l. 6.

¹⁹ Antano Petraičio 1949 m. lapkričio 25 d. tardymo protokolas, *ibid.*, baudžiamoji byla 37892/2, t. 1, l. 44.

²⁰ Iš Valero Gylis 1945 m. birželio 14 d. tardymo protokolas, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 47, l. 128–129.

²¹ MGB Telšių apskrities skyriaus 1947 m. balandžio 11 d. aktas apie radijo stoties 12-RP paėmimą iš LLA Žemaičių legiono štabo, *ibid.*, f. K-1, ap. 3, b. 199, l. 128–9, 10.

²² LLA štabo lapelis „Okupuota Lietuva – pavergti lietuviai!“, 1945 m., *ibid.*, ap. 18, b. 68, l. 119.

²³ LSSR URM Amerikos lietuvių spaudos biuletenis (toliau – Spaudos biuletenis), 1950 m. balandžio 26 d., Nr. 4(30), LCVA, f. R-754s, ap. 13, b. 295, l. 83.

²⁴ LSSR MGB visiškai slapta 1947 m. sausio 18 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Vakarų Europoje, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 277, l. 14.

²⁵ LSSR MT skyriaus viršininko repatriacijos reikalams 1948 m. lapkričio mėn. slaptas pranešimas SSRS MT įgaliotiniui repatriacijos reikalams apie politinio darbo plėtimą dėl sovietinių piliečių grįžimo iš užsienio į tėvynę, *ibid.*, ap. 11, b. 273, l. 52–59.

²⁶ Visiškai slaptas pranešimas SSRS MT įgaliotinio pavaduotojui SSRS piliečių repatriacijos reikalams apie perkeltųjų asmenų padėtį 1947 m. gruodžio mėn., *ibid.*, l. 9–10, 13.

²⁷ Spaudos biuletenis, 1948 m. spalio mėn., Nr. 5(18), *ibid.*, b. 272, l. 113–114.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Spaudos biuletenis, 1950 m. kovo 29 d., Nr. 2–3(28–29), *ibid.*, ap. 92, b. 22, l. 66–67.

³⁰ Spaudos biuletenis, 1950 m. balandžio 26 d., Nr. 4(30), *ibid.*, l. 83.

³¹ Spaudos biuletenis, 1954 m. gegužės 21 d., Nr. 5, LCVA, f. R-754s, ap. 13, b. 517, l. 121.

³² LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus 1951 m. balandžio 2 d. raštas SSRS ryšių ministrui N. Psurceviui dėl techninių priemonių antisovietinių laidų slopinimui, LYA, f. 1771, ap. 133, b. 8, l. 6.

³³ Spaudos biuletenis, 1951 m. gegužės 28 d., Nr. 2–3(38–39), *ibid.*, ap. 108, b. 15, l. 134–135.

³⁴ Spaudos biuletenis, 1952 m. kovo mėn., Nr. 1–2(47–48), *ibid.*, ap. 133, b. 15, l. 73.

³⁵ LSSR URM 1951 m. biuletenis apie lietuvių veiklą JAV ir kituose kraštuose, LCVA, f. R-754s, ap. 13, b. 348, l. 157.

³⁶ Spaudos biuletenis, 1952 m. birželio mėn., Nr. 5–6(51–52), LYA, f. 1771, ap. 133, b. 15, l. 148.

³⁷ Spaudos biuletenis, 1952 m. liepos mėn., Nr. 7(53), *ibid.*, l. 184.

³⁸ Spaudos biuletenis, 1952 m. lapkričio 12 d., Nr. 8–9(54–55), LCVA, f. R-754s, ap. 13, b. 403, l. 157.

³⁹ Igno Gaškos 1953 m. gegužės 11 d. pažyma apie lietuvių pabėgėlių veiklą užsienyje, LYA, f. 1771, ap. 133, b. 47, l. 34–36.

⁴⁰ Spaudos biuletenis, 1950 m. balandžio 26 d., Nr. 4(30), *ibid.*, ap. 92, b. 22, l. 83.

⁴¹ Spaudos biuletenis, 1952 m. liepos mėn., Nr. 7(53), *ibid.*, ap. 133, b. 15, l. 184.

⁴² „Naujieji VLIK'o žygiai“, *Eltos informacijos*, 1961, rugsėjo 18.

⁴³ Užsienio radijo laidos „Amerikos balsas“ lietuvių kalba biuletenis, 1957 m. spalio 10 d., Nr. 144, l. 28–29.

⁴⁴ LSSR MT valstybinio radijo ir televizijos komiteto radijo biuletenis (toliau – Radijo biuletenis), 1965 m. sausio 7–8 d., Nr. 106, l. 6.

⁴⁵ Radijo biuletenis, 1970 m. birželio 17–18 d., l. 9.

⁴⁶ Radijo biuletenis. Papildymai iš BBC, „Vokiečių bangos“ ir „Amerikos balso“ radijo stočių laidų, 1974 m. lapkričio 1–4 d., l. 3–5.

⁴⁷ Radijo biuletenis, 1974 m. spalio 28 d., l. 6–8.

⁴⁸ J. Janučio kalba LKP CK IV plename 1958 m. rugsėjo 30 d., LYA, f. 1771, ap. 191, b. 474, l. 210.

⁴⁹ Radijo biuletenis, 1974 m. lapkričio 27 d., l. 2.

⁵⁰ Radijo biuletenis. Papildoma BBC, „Vokiečių bangos“ transliacijų santrauka, 1974 m. gegužės 14 d., l. 6.

⁵¹ Igno Gaškos 1953 m. gegužės 11 d. pažyma apie lietuvių pabėgėlių veiklą užsienyje, LYA, f. 1771, ap. 133, b. 47, l. 34–36.

⁵² LSSR URM 1951 m. biuletenis apie lietuvių veiklą JAV ir kituose kraštuose, LCVA, f. R-754s, ap. 13, b. 348, l. 127.

⁵³ Spaudos biuletenis, 1951 m. rugpjūčio mėn., Nr. 5–6(41–42), LYA, f. 1771, ap. 108, b. 15, l. 193.

⁵⁴ *Ibid.*, 1951 m. gruodžio mėn., Nr. 6–7(43–44), *ibid.*, l. 226–227.

⁵⁵ Radijo biuletenis, 1965 m. kovo 20–balandžio 20 d., Nr. 6, l. 42.

⁵⁶ *Ibid.*, 1976 m. gruodžio 3–5 d., l. 7–8.

⁵⁷ *Ibid.*, 1974 m. birželio 4 d., l. 2–3.

⁵⁸ *Ibid.*, 1974 m. birželio 14–16 d., l. 15.

⁵⁹ *Ibid.*, 1970 m. gegužės 7–8 d., l. 8.

⁶⁰ *Ibid.*, 1976 m. gruodžio 21 d., l. 4–5.

⁶¹ *Ibid.*, 1964 m. gruodžio 28 d., Nr. 2, l. 28.

⁶² R. Pleikys, *op. cit.*, p. 13.

⁶³ SSRS ryšių ministerijos įgaliotinio pavaduotojo Strelkovo 1951 m. gegužės 22 d. raštas LKP(b) CK apie „Amerikos balso“ ir BBC laidų slopinimą, LYA, f. 1771, ap. 108, b. 9, l. 252–254.

⁶⁴ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus 1951 m. kovo 30 d. raštas SSRS ryšių ministrui N. Psurceviui dėl „Amerikos balso“ ir BBC laidų slopinimo, *ibid.*, l. 252–254.

⁶⁵ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus 1951 m. balandžio 2 d. raštas SSRS ryšių ministrui N. Psurceviui dėl techninių priemonių antisovietinių laidų slopinimui, *ibid.*, ap. 133, b. 8, l. 6.

⁶⁶ SSRS ryšių ministerijos įgaliotinio pavaduotojo Strelkovo 1951 m. gruodžio 11 d. raštas LKP(b) CK sekretoriui V. Niunkai, *ibid.*, ap. 108, b. 9, l. 264–268.

⁶⁷ LKP(b) Klaipėdos srities komiteto sekretoriaus V. Kulygino 1951 m. lapkričio 28 d. raštas A. Sniečkui dėl antisovietinių radijo laidų slopinimo, *ibid.*, l. 264–265.

⁶⁸ SSRS ryšių ministerijos įgaliotinio pavaduotojo Strelkovo 1951 m. gruodžio 11 d. raštas LKP(b) CK sekretoriui V. Niunkai, *ibid.*, l. 264–268.

⁶⁹ A. Sniečkaus 1951 m. gruodžio 9 d. laiškas VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui, *ibid.*, l. 269.

⁷⁰ SSRS ryšių ministerijos įgaliotinio Lietuvoje Strelkovo 1952 m. vasario 4 d. raštas LKP(b) CK sekretoriui V. Niunkai dėl užsienio radijo stočių transliacijų, *ibid.*, ap. 133, b. 8, l. 10–11.

⁷¹ SSRS ryšių ministro N. Psurcevo 1952 m. lapkričio 15 d. laiškas LKP CK sekretoriui A. Sniečkui, kopija LKP Klaipėdos srities sekretoriui K. Liaudžiui, SSRS ryšių ministerijos įgaliotiniui Lietuvoje N. Belianinui dėl radijo siųstuvų skyrimo užsienio radijo stočių slopinimui, *ibid.*, l. 7.

⁷² LKP CK sekretoriato 1953 m. gruodžio 8 d. nutarimas „Dėl objektų Nr. 60 ir 61 statybos eigos“, *ibid.*, ap. 131, b. 399, l. 4–5.

⁷³ LSSR UUČ ypatingojo skyriaus 1954 m. rugsėjo 3 d. pažyma apie kovą su antisovietinėmis transliacijomis Lietuvos teritorijoje, *ibid.*, f. 1771, ap. 192, b. 18, l. 62.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ LSSR MT ir Lietuvos KP(b) CK 1954 m. rugsėjo 23 d. nutarimas „Dėl kovos priemonių prieš antisovietinę propagandą radijo bangomis“, *ibid.*, ap. 190, b. 9, l. 55–57.

⁷⁶ LSSR UČ ypatingojo skyriaus 1954 m. rugsėjo 3 d. pažyma apie kovą su antisovietinėmis transliacijomis Lietuvos teritorijoje, *ibid.*, ap. 192, b. 18, l. 63–64.

⁷⁷ *Žmogaus teisių apsauga: Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1990, p. 10.

⁷⁸ Radijo biuletenis, 1959 m. gegužės 22 d., Nr. 69, l. 242.

⁷⁹ *Ibid.*, 1976 m. gruodžio 17–19 d., l. 2.

⁸⁰ LKP CK biuro 1957 m. sausio 17 d. nutarimas „Dėl užsienio radijo laidų lietuvių kalba užrašymo“, LYA, f. 1771, ap. 191, b. 277, l. 21.

⁸¹ LKP CK biuro 1959 m. lapkričio 5 d. nutarimas „Kontrapropagandos klausimu“, *ibid.*, ap. 196, b. 158, l. 9.

⁸² LKP CK prezidiumo 1963 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl užsienio politikos propagandos sektoriaus sukūrimo LKP CK Ideologiniame skyriuje“, *ibid.*, ap. 228, b. 382, l. 6.

⁸³ LSSR KGB 1959 m. informacijos SSRS KGB operatyvinei-techninei valdybai apie „Amerikos balso“ laidas, *ibid.*, f. K-1, ap. 3, b. 560, l. 1–50.

⁸⁴ LSSR KGB 1974 m. balandžio 3 d. direktyva KGB rajonų skyrių viršininkams, *ibid.*, b. 714, l. 4.

⁸⁵ R. Pleikys, *op. cit.*, p. 7, 15.

⁸⁶ Radijo biuletenis, 1960 m. vasario 4 d., Nr. 16, l. 124.

⁸⁷ R. Pleikys, *op. cit.*, p. 13.

⁸⁸ J. Ligačiovo ir V. Čebrikovo 1986 m. rugsėjo 25 d. raštas SSKP CK „Dėl radijo stočių „Amerikos balsas“, BBC, „Pekino radijas“, „Korėjos radijas“ slopinimo nutraukimo“, RGASPI, f. 89, ap. 18, dok. 105, l. 1–2.

⁸⁹ R. Pleikys, *op. cit.*, p. 5.

⁹⁰ SSKP CK Ideologinio ir Tarptautinio skyrių 1991 m. kovo 15 d. raštas SSKP CK, RGASPI, f. 89, ap. 2, dok. 15, l. 3–4.

⁹¹ SSRS AT užsienio reikalų komiteto pirmininko 1991 m. kovo 28 d. raštas SSRS užsienio reikalų ministrui A. Bessmertnij dėl užsienio radijo stočių transliacijų, *ibid.*, l. 9.

⁹² LLA 1945 m. atsišaukimas „Prikelkim Lietuvą mūsų!“, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 48, l. 129–130.

⁹³ Lietuvių partizanų apygardos štabo 1945 m. birželio 29 d. pranešimas, *ibid.*, f. K-1, ap. 18, b. 61, l. 259.

⁹⁴ Kelios žinios apie VLIK'ą. 1951 m. vasario 18 d. informacija, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 218, l. 14.

⁹⁵ S. Lozoraičio 1947 m. balandžio 15 d. *Pro memoria*, *ibid.*, l. 22–23.

⁹⁶ Spaudos biuletenis, 1951 m. liepos mėn., Nr. 4(40), *ibid.*, f. 1771, ap. 108, b. 15, l. 148.

⁹⁷ Spaudos biuletenis, 1952 m. kovo mėn., Nr. 1–2(47–48), *ibid.*, ap. 133, b. 15, l. 73–74.

⁹⁸ *Ibid.*, l. 102.

⁹⁹ Radijo biuletenis, 1965 m. rugpjūčio 20–rugsėjo 20 d., Nr. 11, l. 7–8.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 1957 m. vasario 22 d., Nr. 7, l. 80.

¹⁰¹ *Ibid.*, 1965 m. birželio 20–liepos 20 d., Nr. 9, l. 7–9.

¹⁰² *Ibid.*, 1957 m. birželio 14 d., Nr. 81, l. 2.

¹⁰³ *Ibid.*, 1966 m. kovo 20–balandžio 20 d., Nr. 18, l. 27–30.

¹⁰⁴ LSSR MVD kariuomenės karinio tribunolo pranešimas apie 1946 m. ketvirtojo ketvirčio darbą, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 293, l. 138.

¹⁰⁵ Radijo biuletenis, 1966 m. kovo 20–balandžio 20 d., Nr. 18, l. 27–30.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 1966 m. lapkričio 19–20 d., Nr. 603, l. 3–5.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 1959 m. kovo 15 d., Nr. 40, l. 55.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 1976 m. gegužės 4–5 d., l. 8–9.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 1965 m. liepos 20–rugpjūčio 20 d., Nr. 10, l. 25.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Ibid.*, 1970 m. sausio 28–29 d., l. 8–10.

¹¹² *Ibid.*, 1970 m. rugpjūčio 10–17 d., Nr. 82, l. 5–7.

¹¹³ „Amerikos balso“ radijo laida lietuvių kalba, 1958 m. gruodžio 20 d., Nr. 321, l. 205–207.

¹¹⁴ *Ibid.*, 1958 m. gegužės 13 d., Nr. 233, l. 165–166.

¹¹⁵ *Ibid.*, 1959 m. balandžio 4 d., Nr. 50, l. 115.

¹¹⁶ Radijo biuletenis, 1966 m. rugsėjo 12 d., Nr. 567, l. 3–5.

¹¹⁷ *Ibid.*, 1965 m. liepos 20–rugpjūčio 20 d., Nr. 10, l. 19–20.

¹¹⁸ „Amerikos balso“ radijo laida lietuvių kalba, 1960 m. rugsėjo 19 d., Nr. 100, l. 121.

¹¹⁹ Radijo biuletenis, 1964 m. rugsėjo 10 d., Nr. 15, l. 3–5.

¹²⁰ *Ibid.*, 1965 m. sausio 12 d., Nr. 109, l. 3.

¹²¹ *Ibid.*, 1965 m. lapkričio 6–8 d., Nr. 247, l. 5–6.

¹²² *Ibid.*, 1966 m. kovo 20–balandžio 20 d., Nr. 18, l. 30–32.

¹²³ *Ibid.*, 1966 m. gegužės 20–birželio 20 d., Nr. 20, l. 48.

¹²⁴ *Ibid.*, 1966 m. spalio 19–20 d., Nr. 587, l. 3.

¹²⁵ *Ibid.*, 1966 m. spalio 27–28 d., Nr. 592, l. 5–6.

¹²⁶ *Ibid.*, 1966 m. lapkričio 9–10 d., Nr. 598, l. 3.

¹²⁷ *Ibid.*, 1965 m. birželio 8 d., Nr. 228, l. 10–12.

Gauta 2001 07 12
Lietuvos ypatingojo archyvo
LKP dokumentų skyrius,
Gedimino pr. 12, Vilnius

Juozapas Romualdas Bagušauskas

THE CONTRIBUTION OF FOREIGN RADIO STATIONS TO NATION'S STRUGGLE FOR FREEDOM DURING THE YEARS OF SOVIET REGIME

Summary

Extending activities of fights for freedom, resistance organisation initiated broadcasts of programmes in Lithuanian by radio stations abroad. As a result, the Voice of America started its programmes as early as February 16, 1951 and the radio of Rome on May 4, 1952. In 1951 they were transmitted on 26 frequencies per day. For consolidation of Lithuanians abroad programmes were broadcasted both in Lithuanian and in the language of the country they resided.

Soviet ideological structures took counter-measures against the words of truth by launching mass radio interference, followed by other means of terror. The process lasted till the 90-ies. Its character reflected changes in home and foreign policy of the SSRS in certain historic periods. During the last years of Soviet regime, the SSRS employed well over 3 thousand transmitters with power total to 600 thousand kilowatts for the interference purpose.

Broadcasted radio programmes were focussed on the issue of Lithuania's statehood and condemnation of Soviet occupation and annexation. They also disclosed and explained the ways the Soviet propaganda justified the destroy of statehood, like: class struggle; biased interpretation of certain historic events (occupation issue in particular); and teachings on the advantages of Soviet Lithuania's stability. Disintegration of colonial system throughout the world brought about the issue of Soviet neocolonialism and its denouncement. The Voices had estimated economic, social and political relations in occupied Lithuania as the manifestation of Soviet neocolonial policy, supporting their evidence with economic and political analyses.

The idea that aspirations of freedom will come true, that the communist system shall inevitably collapse, and Lithuania sooner or later will peacefully restore the lost statehood, provided by favourable historical situation, had never died throughout the existence of radio world services for Lithuania.